

Міністерство освіти і науки України

Державна наукова установа
«Інститут освітньої аналітики»

РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ КВАЛІФІКАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННИХ ТА ПОВОЄННИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ОСВІТНЬОЇ АНАЛІТИКИ»**

**РОЗВИТОК
ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ КВАЛІФІКАЦІЙ
В УМОВАХ ВОЄННИХ ТА ПОВОЄННИХ
МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

За редакцією С. В. Мельника

Київ – 2025

Автори:

С. В. Мельник (вступ, розд. 1–2, висновки), Г. М. Терещенко (розд. 1–2),
А. О. Литвинчук (розд. 1–2), О. Ю. Анісімова (розд. 3).

Рецензенти:

О. Г. Корченко – доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, перший проректор Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій;

В. О. Ворона – кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України;

О. О. Салюк-Кравченко – кандидат економічних наук, заступник директора департаменту – начальник відділу управління державним майном Департаменту управління об'єктами державної власності та корпоративними правами Міністерства енергетики України

Рекомендовано до друку Вченою радою
Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики»
(Протокол № 9 від 1 грудня 2025 р.)

Р 64 Розвиток вітчизняного ринку кваліфікацій в умовах воєнних та повоєнних міграційних процесів : монографія [Електронний ресурс] / за ред. С. В. Мельника ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2025. 96 с.

ISBN 978-617-8421-20-5

Монографію підготовлено в рамках реалізації міжнародного проєкту «Horizon Europe» (проєкт 101132435 – SKILLS4JUSTICE, Topic: HORIZON-CL2-2023-TRANSFORMATIONS-01-03 «Партнерство навичок для стійкої та справедливої міграції»). Вона містить результати виконання завдань блоків PW 3 та PW 4 Проєкту, які спрямовані на виявлення ключових викликів і тенденцій у сфері кваліфікацій та міграції населення. Дослідження виконано фахівцями ДНУ «Інститут освітньої аналітики» та є вагомим внеском у формування доказової бази для розроблення політики у сфері праці, освіти й міграції в Україні та країнах ЄС.

Акцент зроблено на аналізі національного ринку кваліфікації, впливу на нього процесів внутрішньої і зовнішньої міграції, спричиненої війною, а також розробленню рекомендацій щодо інтеграції українських біженців у суспільства європейських країн, їх мотивації та внутрішньо/вимушено переміщених осіб до повернення на Батьківщину/додому.

Авторами проведено комплексний аналіз сучасного стану національного ринку праці кваліфікацій, системи освітніх послуг України в умовах воєнного стану, підготовлено огляд європейський досвід визнання кваліфікацій у професійній освіті, що дозволить виробити політику швидшої адаптації біженців до вимог ринків праці приймаючих країн, спрощенню та полегшенню їхньої адаптації при поверненні додому.

Наукове видання адресовано працівникам сфери освіти, ринку праці та міграції, зарубіжним та вітчизняним експертам, задіяним до повоєнної відбудови, науковцям, молодим дослідникам, представникам громадських і міжнародних організацій, а також широкому колу читачів, які цікавляться проблемами забезпечення освітнього процесу й розвитку системи освіти України під час війни.

УДК 331.5:[314.15:355.018]

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. ЗОВНІШНЯ МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ	6
1.1. Аналіз довоєнної зовнішньої трудової міграції	6
1.1.1. Аналіз зовнішньої трудової міграції з України до європейських країн.....	6
1.1.2. Аналіз зовнішньої міграції до України у період до 2014 року	11
1.1.3. Аналіз законодавчо-нормативної та інституціональної бази трудової міграції з України до країн ЄС	12
1.1.4. Аналіз законодавчо-нормативної та інституціональної бази трудової міграції до України	14
1.2. Аналіз зовнішньої міграції населення в умовах активної фази війни	17
1.2.1. Біженці та мігранти до країн Європи.....	18
1.2.2. Біженці та мігранти до інших країн	22
1.2.3. Українці, які залишилися на окупованих територіях та приймають участь у міграційних процесах до країни-агресора з її сателітами.....	26
<i>Висновки та пропозиції до розділу 1</i>	28
2. АНАЛІЗ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ АКТИВНОЇ ФАЗИ ВІЙНИ	34
2.1. Обсяги вимушено переміщених осіб (ВПО)	34
2.2. Нормативна та інституційні бази, які регулюють життєзабезпечення ВПО	36
2.3. Рівень підтримки ВПО та роль стейкхолдерів у її забезпеченні	41
2.3.1. Загальний рівень підтримки	41
2.3.2. Обсяги та джерела фінансування	44
2.3.3. Житло, інфраструктура та доступ до послуг	46
2.3.4. Роль стейкхолдерів	49
2.4. Проблеми ВПО	51
2.5. Аналіз внутрішньої релокації підприємств	61
<i>Висновки та пропозиції до розділу 2</i>	68
3. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВИЗНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ	73
3.1. Передумови визнання професійних кваліфікацій в різних країнах Європи	73
3.2. Інструменти визнання професійних кваліфікацій в різних країнах Європи	78
<i>Висновки до розділу 3</i>	92
ВИСНОВКИ	94

ВСТУП

Питання впливу міграції на відповідність обсягів та напрямів підготовки кадрів попиту та пропозиції на міжнародному, національному, регіональних та локальних ринках праці були, є та ще досить довго будуть складною та клопіткою проблемою, яка потребує значних спільних зусиль та ресурсів для її розв'язання.

Для України у цьому контексті додатковими труднощами до наслідків пандемії, попередніх невирішених проблем із зайнятістю та кваліфікаціями (відсутність профільної статистики та прогнозів на попит у кваліфікаціях на середній та довгостроковий періоди, перевиробництво закладами освіти кадрів, а часто-густо й низький рівень їхньої підготовки через відсутність умінь та навичок та/чи дієвої системи їх незалежного оцінювання, радянська спадщина у сфері використання та оцінювання праці, від якої країна ніяк не може позбутися у повному обсязі, невиправдане розгалуження мережі закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти, жорстка регуляторна політика та спротив багатьох стейкхолдерів інноваційним підходам та багато іншого) додаються нові, незрівнянно складніші та жорстокіші випробування через військову агресію сусіднього диктаторського режиму. Серед таких викликів та випробувань для національного ринку кваліфікацій є те, що за воєнний період економіка країни та її населення втратили валовий внутрішній продукт, робочу силу, робочі місця, рівень життя в обсягах від третини до половини їх довоєнного рівня.

Такі глобальні зсуви та потрясіння обумовили, окрім іншого, й проблеми для функціонування та дієздатності провайдерів освітніх послуг. У цьому контексті проведення досліджень було обумовлене відсутністю офіційних статистичних даних, як через неможливість їх збору та агрегації з безпекових міркувань, так і через засекреченість багатьох позицій. Тому аналіз функціонування ринку кваліфікацій у воєнний період проводився через призму ключового фактору – внутрішньої та зовнішньої міграції – на базі доступних

джерел інформацій, міжнародних, зарубіжних та вітчизняних публікацій відповідного спрямування.

Підготовлено огляд європейський досвід визнання кваліфікацій у професійній освіті, що дозволить виробити політику швидшої адаптації біженців до вимог ринків праці приймаючих країн, спрощенню та полегшенню їхньої адаптації при поверненні додому.

Отримані результати дослідження будуть у нагоді стейкхолдерам, зайнятим на теренах оперативної та ефективної трансформації сфери зайнятості, ринку праці, ринку освітніх послуг та кваліфікацій у воєнний та повоєнний періоди, а також зарубіжним експертам для врахування українського гіркого досвіду при вирішенні наслідків природних та/чи техногенних катаклізмів тощо.

1. ЗОВНІШНЯ МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ

1.1. Аналіз довоєнної зовнішньої трудової міграції

1.1.1. Аналіз зовнішньої трудової міграції з України до європейських країн

Період до 2014 року

Трудова міграція. За різними оцінками у період з 2004 по 2013 рік зовнішня трудова міграція з України до країн Європи була значною, і кількість мігрантів зростала, що було пов'язано з численними економічними та політичними факторами.

За інформацією Світового банку ¹ і Міжнародної організації праці (МОП) та інших джерел на початку 2010-х років Україна мала понад 6 млн громадян, які працювали за кордоном, більшість з яких були трудовими мігрантами. Важливо зазначити, що в основному це була неформальна міграція. В середньому, близько 3,5–4 млн українців працювали за кордоном у 2010 році.

Основними країнами призначення для трудових мігрантів з України у період за 2004–2013 рр. були Польща, Чехія, Італія, Іспанія тощо.

Найбільшим напрямком для українських трудових мігрантів була Польща. Починаючи з 2004 року, після вступу Польщі до ЄС, українці почали активно виїжджати до цієї країни. Передусім це відбувалося через те, що Польща зазнала відтоку трудових ресурсів після набуття членства ЄС. За різними оцінками, до 2013 року в Польщі працювало більше 1,5 млн українців. За приблизними підрахунками у Польщі було зайнято громадян України:

- 2004 рік – приблизно 100 тис. осіб;
- 2007 рік – понад 300 тис. осіб;
- 2010 рік – понад 700 тис. осіб;
- 2013 рік – близько 1,2 млн осіб.

---

¹ Migration / World Bank Group. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/migration>.

Чисельність українців, які працювали в Чехії, за цей період також збільшувалась з кожним роком, а саме:

- 2004 рік – близько 50 тис. осіб;
- 2007 рік – близько 100 тис. осіб;
- 2010 рік – близько 150 тис. осіб;
- 2013 рік – понад 200 тис. осіб.

Італія була популярним напрямком для українських жінок, зокрема для роботи в домашньому господарстві. Загалом до 2013 року понад 200 тис. українок (в основному) перебували в Італії.

Іспанія також мала велику чисельність українських трудових мігрантів, особливо у 2000-х роках. У 2013 році чисельність українців цієї категорії в Іспанії перевищувала 150 тис. осіб.

Німеччина, Португалія, Франція та ще деякі країни ЄС, також мали певну частку трудових мігрантів з України.

Основні галузі економіки, в яких працювали мігранти з України за 2004–2013 рр. були будівництво та сільське господарство; велика частина жінок працювала у сфері послуг, доглядаючи за літніми людьми або працюючи в домашніх господарствах. Трудові мігранти також працювали в торгівлі, ресторанах, готелях та на роботах, що потребують низької професійної кваліфікації.

Серед основних факторів цієї трудової міграції виділяли:

- економічні, передусім це безробіття в Україні та низька заробітна плата змушували багатьох українців шукати роботу за кордоном;

- політичні фактори, пов'язані із нестабільністю після помаранчевої революції 2004 року та економічної кризи в Україні в 2008 році багато людей шукали кращі умови для праці та життя за кордоном;

- міжнародна міграційна політика, наприклад, той факт, що Польща у 2004 р. стала членом ЄС, а також лібералізація трудової міграції зробили країни ЄС більш доступними для українців.

Тож можна зробити певні висновки, що у період 2004–2013 рр. трудова міграція з України до країн Європи стала достатньо масовим явищем. Найбільше українців виїжджало до Польщі, Чехії та Італії. Міграція носила суттєвий економічний вплив на Україну, зокрема через грошові перекази, які сприяли покращенню фінансового становища багатьох сімей в Україні. Однак ситуація, коли велика частка працівників, які тимчасово залишили Батьківщину, створювала проблеми для економіки країни, зокрема через відтік робочої сили.

Академічна міграція. Академічна міграція із самого моменту отримання Україною незалежності та до теперішнього часу стала серйозною проблемою. За останні десятиліття країна втратила значну частину своїх науковців. Якщо у 1990 році в Україні налічувалося 313 079 дослідників, то у 2012 році їхня кількість скоротилася майже в чотири рази – до 82 032 науковців. Багато хто з тих, хто виїхав, були висококваліфікованими фахівцями: 42,8 % українських мігрантів мали вищу освіту, 1,4 % – ступінь кандидата наук, 0,3 % – доктора наук. Водночас майже половина з них не змогли за кордоном знайти роботу за фахом, що свідчить про феномен «brain waste» – втрату кваліфікованих кадрів через структурні диспропорції на міжнародному ринку праці.

Хоча академічна міграція в країні відбувається постійно, її інтенсивність змінюється. Наприклад, у 1996 р. Україну залишили 187 кандидатів і 90 докторів наук, у 2012 році – 51 кандидат і лише 5 докторів наук. Основні напрямки наукової еміграції були: США, росія, Німеччина та Ізраїль. У період 1996–2012 рр. до США виїхали 354 кандидати наук, до росії – 298, до Ізраїлю – 275, до Німеччини – 213. Для докторів наук картина подібна, а найбільше їх виїхало до росії (212 осіб) і США (183 особи).

Ще одна проблема академічної мобільності – відтік студентів. Українська молодь все частіше обирає навчання за кордоном, що збільшує ризики подальшої еміграції. У 2012/2013 н. р. найбільше студентів з України навчалось в Польщі (9 620 осіб), Німеччині (488 осіб), Чехії (1 782 осіб) та росії (близько 5 000 осіб на денній та 6 845 на заочній формі навчання відповідно). Польща в ЄС стала

беззаперечним лідером, оскільки українці становлять 37 % усіх іноземних студентів у цій країні.

Особливо гостро проблема стосується науковців, які прагнуть продовжити дослідження на міжнародному рівні. У 1997–2011 рр. 735 українців отримали докторські ступені в США. Найпопулярнішими напрямками стали фізика та астрономія (133 особи), суспільні науки (109 осіб), інженерія (104 особи) та математика (99 осіб). Втрата таких фахівців – значний удар по науковому потенціалу країни.

Головна причина відтоку науковців – низьке фінансування науки в Україні. У 1996 році на наукову діяльність держава фінансувала видатки в розмірі 1,36 % від ВВП, а в 2012 році – лише 0,8 %. Протягом останніх семи років фінансування науки тримається на рівні 0,3 % від ВВП, що значно нижче за світові стандарти. В закладах вищої освіти ситуація ще гірша: у 2013 році на університетську наукову діяльність виділялося лише 0,6 % від загальних витрат на вищу освіту².

Період після 2014 року

Після початку гібридної агресії росії проти України у 2014 році (окупація Криму, війна на Донбасі) країна зіткнулася не лише з внутрішніми кризами, але й із значним посиленням обсягів та напрямків зовнішньої трудової міграції. Погіршення економічних умов, безпекові ризики, соціальна нестабільність стали головними факторами, що змусили сотні тисяч українців шукати роботу за кордоном, передусім у європейських країнах. Цей процес мав як короткострокові, так і довгострокові наслідки для вітчизняного та регіональних ринків праці, соціальної сфери та демографічного балансу України.

Основні чинники трудової міграції в період 2014–2022 рр. стали:

- економічні фактори (різке падіння ВВП у 2014–2015 рр., девальвація гривні, зростання безробіття);

---

² Світяцук І., Стадний Є. Академічна міграція / Центр дослідження суспільства. URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631.

- безпекові фактори (активні бойові дії на Сході країни, ризики для життя цивільного населення);

- соціальні фактори (скорочення рівня добробуту, погіршення соціальних послуг (особливо на прифронтових територіях);

- безвізовий режим з ЄС з 2017 року, відкриття нових можливостей для легального працевлаштування, зокрема в Польщі, Чехії, Угорщині, Словаччині.

Польща стала головним напрямом трудової міграції з України. Зокрема У 2016 році в Польщі працювало легально близько 1,2 млн громадян України. У 2017 році було видано 1,7 млн короткострокових дозволів на роботу для українців, що в 8 разів більше, ніж у 2013 році³. За даними польських джерел, на кінець 2021 року в країні постійно працювало близько 1,5 млн українців. За офіційними даними польських джерел, на кінець 2021 року в Польщі постійно працювало близько 1,35 млн громадян України. Ця оцінка базується на даних Головного статистичного управління Польщі (GUS) та була оприлюднена в аналітичному огляді «The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges»⁴. Крім того, згідно з даними ZUS (Zakład Ubezpieczeń Społecznych), на кінець 2021 року 627 тис. українців були зареєстровані в системі соціального страхування Польщі. Це свідчить про значну частку легально працевлаштованих українських громадян у країні⁵. Тож, загальна кількість українських трудових мігрантів у Польщі на кінець 2021 року оцінюється в діапазоні від 1,35 до 1,5 млн осіб, залежно від методології підрахунку та джерела даних.

У Чехії кількість українських трудових мігрантів у 2021 році сягнула понад 200 тис. осіб.

Італія, Іспанія та Німеччина також традиційно приймали українських мігрантів, однак тут переважали не трудові мігранти нового періоду, а ті, хто

---

³ Ukrainian citizens in the EU / Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ukrainian_citizens_in_the_EU.

⁴ Duszczak M., Kaczmarczyk P. The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges. *Intereconomics*. 2022. Vol. 57. P. 164-170. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10272-022-1053-6>.

⁵ Cudzoziemcy w polskim systemie ubezpieczeń społecznych 2023 / Departament statystyki i prognoz aktuarialnych. Warszawa, 2024. URL: https://www.zus.pl/documents/10182/2322024/Cudzoziemcy+w+polskim+systemie+ubezpiecze%C5%84+spo%C5%82ecznych_2023.pdf.

переїхав у 1990–2000-х роках і в цей час активізував процедури легалізації або зміни статусу.

Загалом за оцінками різних міжнародних організацій (ІОМ, Eurostat) до лютого 2022 року за кордоном працювало від 2,5 до 3 млн українців, з них понад 70 % у країнах ЄС.

Вищезазначені тенденції мали для України відповідні соціально-економічні наслідки. Зокрема до позитивних можна віднести зростання обсягу грошових переказів (у 2021 році – понад 15 млрд дол. США); зменшення тиску на ринок праці всередині країни; підвищення кваліфікації та отримання нових навичок за кордоном. До негативних тенденцій можна віднести відтік молоді та працездатного населення, зокрема висококваліфікованих кадрів; зростання соціальної напруги через «розрив сімей»; демографічні втрати у середньостроковій перспективі; втрата кваліфікації через перехід фахівців на некваліфіковані роботи.

1.1.2. Аналіз зовнішньої міграції до України у період до 2014 року

За інформацією Державної служби статистики України, Державної міграційної служби та аналітичних звітів українських і міжнародних дослідницьких центрів, у період 2004–2013 рр. зовнішня міграція до України зазнала суттєвих змін під впливом політичних, економічних і соціальних факторів.

Загалом у цей період Україна залишалася країною з відносно позитивним міграційним сальдо (тобто кількість прибулих була більшою за кількість вибулих), проте ці показники мали коливання залежно рік від року.

Основними країнами, з яких прибували мігранти, були росія, білорусь, Молдова, Узбекистан, Вірменія, Азербайджан, інші країни СНД та Китай. Важливу роль відігравала трудова міграція, адже значна частина прибулих іноземців займалася роботою в сфері будівництва, торгівлі та промисловості. Частка етнічних українців серед прибулих була доволі високою, оскільки багато

мігрантів поверталися до України через економічну нестабільність у країнах колишнього СРСР.

Загальна кількість прибулих до України у 2004–2013 рр. коливалася у межах 25–35 тис. осіб на рік. У 2005–2008 рр. середньорічне чисте міграційне сальдо (різниця між прибуттям і вибуттям) становило приблизно 14–16 тис. осіб. З 2010 року почалося поступове зниження притоку мігрантів, особливо через економічну кризу та політичну нестабільність.

Найбільший потік мігрантів був з пострадянські країни (близько 80% усіх прибулих). Через підприємницьку діяльність та навчання збільшився потік з азійських країн (Китай, В'єтнам, Афганістан, Туреччина). Незначний потік мігрантів, переважно у вигляді біженців та студентів був з близького сходу та Африки. Також невелика кількість мігрантів, в основному фахівців та студентів були з європейських країн.

Основними категоріями мігрантів були: трудові мігранти (найчисельніша група, більшість працювала нелегально); студенти (їхня кількість зростала, особливо з Китаю, Туркменістану та Африки); біженці та шукачі притулку (зростання кількості через конфлікти в країнах Близького Сходу: Сирія, Афганістан, Ірак тощо); возз'єднання сімей (важливий фактор для мігрантів із країн СНД).

Тож у 2004–2013 рр. Україна залишалася країною з позитивним міграційним сальдо, але притік мігрантів поступово зменшувався. Основний потік прибулих складався з вихідців з пострадянських країн, студентів, а також трудових мігрантів. Проте низький рівень соціальної інтеграції та нестабільне законодавче регулювання створювали значущі проблеми для адаптації іммігрантів у країні.

1.1.3. Аналіз законодавчо-нормативної та інституціональної бази трудової міграції з України до країн ЄС

Аналіз законодавчо-нормативної та інституціональної бази трудової міграції з України до країн ЄС демонструє, що останній створив комплексну

нормативно-правову базу для підтримки трудової міграції громадян України, особливо після 2022 року. Ці заходи на сьогодні спрямовані на: забезпечення прав та свобод українських працівників; спрощення процедур працевлаштування; інтеграцію українців у європейський ринок праці. Водночас, реалізація цих норм залежить від ефективності їх впровадження на національному рівні держав-членів ЄС.

Також слід наголосити те, що саме введення безвізового режиму з ЄС у 2017 році стало «каталізатором» короткотермінових міграційних поїздок. А уряди країн Східної Європи почали запроваджувати програми залучення іноземної робочої сили через спрощені процедури працевлаштування (наприклад, польські «декларації про намір працевлаштування» для громадян України). Основні нормативно-правові акти ЄС щодо трудової міграції громадян України.

Директива про тимчасовий захист (2001/55/ЄС)⁶. Для українців уперше активована 4 березня 2022 року у відповідь на масовий наплив біженців з України. Ця директива надає: дозвіл на проживання; доступ до ринку праці; житло та соціальну допомогу; медичне обслуговування; освіту для дітей. Статус тимчасового захисту діє щонайменше один рік і може бути продовжений до трьох років залежно від ситуації в Україні.

Директива 2009/50/ЄС – «Блакитна карта ЄС» спрямована на залучення висококваліфікованих працівників з третіх країн, включаючи Україну. Надає спрощений доступ до ринку праці ЄС; можливість возз'єднання сім'ї; мобільність між державами-членами ЄС.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС підписана в 2014 році передбачала співпрацю у сфері зайнятості та соціальної політики; гармонізацію трудового законодавства України з нормами ЄС; поступову інтеграцію України до внутрішнього ринку ЄС. Угода також сприяла мобільності працівників та обміну інформацією щодо ринку праці.

---

⁶ Fleeing Ukraine: Your rights in the EU / European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/information-people-fleeing-war-ukraine/fleeing-ukraine-your-rights-eu_en?utm_source=chatgpt.com.

Директива 2011/98/EU – Єдиний дозвіл на проживання та роботу. Ця директива встановлює єдиний дозвіл для громадян третіх країн на проживання та роботу в ЄС; рівні права з громадянами ЄС у сфері умов праці, освіти та соціального забезпечення. Вона спрощує адміністративні процедури для трудових мігрантів з України.

Директива 2014/36/EU – Сезонні працівники. Регулює умови в'їзду та перебування громадян третіх країн, включаючи українців, які працюють сезонно в ЄС. Забезпечує право на справедливі умови праці; доступ до житла та медичного обслуговування; захист від експлуатації.

Директива 2014/66/EU – Внутрішньокорпоративне переведення. Дозволяє компаніям переводити своїх працівників з України до філій в ЄС. Передбачає спрощені процедури отримання дозволів, мобільність між державами-членами ЄС та гарантії щодо умов праці і соціального забезпечення.

Серед інших ініціатив ЄС, спрямованих на підтримку українських трудових мігрантів доцільно зауважити, що Європейська комісія запустила онлайн-платформу EU Talent Pool для допомоги українцям у пошуку роботи в ЄС. Платформа доступна українською мовою, дозволяє завантажувати резюме та надає доступ до вакансій у країнах ЄС. Це сприяє швидшій інтеграції українців на європейському ринку праці⁷.

1.1.4. Аналіз законодавчо-нормативної та інституціональної бази трудової міграції до України

Правова база. У період 2004–2013 рр. в Україні поступово формувалася законодавчо-нормативна та інституційна база щодо зовнішньої трудової міграції. Основні напрями регулювання включали законодавчі акти, міжнародні угоди, стратегічні документи та відповідні державні органи, які займалися питаннями міграції. Серед основних законів та нормативних актів виділимо:

---

⁷ Fleeing Ukraine: access to jobs / European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/information-people-fleeing-war-ukraine/fleeing-ukraine-access-jobs_en.

Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» визначає правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні, повноваження органів державної влади, що беруть участь у визначенні такого статусу та діють в інтересах забезпечення прав і свобод осіб та національної безпеки України, а також встановлює порядок в'їзду в Україну та виїзду з України таких осіб⁸.

Закон України «Про зайнятість населення» визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття. Також закон включає норми щодо легалізації трудових мігрантів та їхнього працевлаштування за кордоном⁹.

Закон України «Про імміграцію» визначає умови і порядок надання права на постійне проживання в Україні іноземцям та особам без громадянства, підстави і порядок отримання дозволу на імміграцію в Україну та його скасування, повноваження органів державної влади, що беруть участь у вирішенні питань щодо надання дозволу на імміграцію та діють в інтересах забезпечення прав і свобод осіб та національної безпеки України, порядок оскарження рішень з питань імміграції, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб; регулює в'їзд і статус трудових мігрантів в Україні¹⁰.

Інституційна база. Основні державні органи та установи, що займаються питаннями трудової міграції:

Міністерство праці та соціальної політики України;

Державна служба зайнятості;

Міністерство закордонних справ України;

Державна міграційна служба України.

---

⁸ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

⁹ Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

¹⁰ Про імміграцію : Закон України від 07.06.2001 № 2491-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>.

Вищезазначені державні органи, які переймаються питаннями трудової міграції в Україні, виконують взаємодоповнюючі функції щодо формування, реалізації та забезпечення міграційної політики. Міністерство праці та соціальної політики України визначає загальні напрями державної політики у сфері трудової міграції та розробляє відповідне законодавство; Державна служба зайнятості забезпечує інформування громадян, сприяння легальному працевлаштуванню за кордоном і реінтеграцію повернених мігрантів; Міністерство закордонних справ відповідає за захист прав українських трудових мігрантів через дипломатичні та консульські установи, а також за укладання міжнародних угод про працевлаштування та соціальний захист; Державна міграційна служба здійснювала облік, контроль і аналітику міграційних процесів, забезпечуючи належний документообіг та участь у розробці міграційної політики. Сукупна діяльність цих установ створює основу для комплексного регулювання процесів трудової міграції в Україні.

У свою чергу, Україна уклала низку двосторонніх угод про регулювання трудової міграції з країнами, які мали значні українські діаспори або приймали велику кількість трудових мігрантів.

Узагальнюючи вищевикладене слід зазначити, що у 2004–2013 рр. відбувалося поступове формування законодавчої та інституціональної бази регулювання зовнішньої трудової міграції, однак залишалися значні проблеми в її реалізації. Головним досягненням було укладення міжнародних угод, створення Державної міграційної служби та оновлення законодавства. Однак складність контролю за міграційними потоками та відсутність ефективних механізмів захисту трудових мігрантів вимагали подальших реформ.

У 2014–2022 рр. розвиток законодавчої та інституціональної бази регулювання зовнішньої трудової міграції набув нової динаміки під впливом гібридної війни та економічних викликів. Україна посилила міжнародну співпрацю у сфері соціального захисту мігрантів, активізувала укладення двосторонніх угод із країнами ЄС, а також ухвалила Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» (2015 рік), що закріпив основні права та гарантії

громадян за кордоном. Водночас залишалися проблеми з ефективною координацією між державними установами, контролем за діяльністю посередницьких агентств і забезпеченням належного консульського супроводу українських трудових мігрантів. Потреба в розробці дієвих програм реінтеграції та статистичному обліку мігрантів зберігалася на високому рівні.

У 2022–2025 рр. у зв'язку з повномасштабною агресією росії та масовою міграцією українців до ЄС акценти в законодавчо-нормативній політиці змістилися на питання захисту прав біженців, інтеграції трудових мігрантів до потреб європейського ринку праці. Україна посилила роботу над гармонізацією трудового та міграційного законодавства з аналогами ЄС, уклала нові домовленості про взаємне визнання страхових і трудових прав із окремими державами-членами ЄС, а також брала активну участь у європейських ініціативах підтримки зайнятості. Створення нових інституційних механізмів моніторингу міграційних процесів, запуск програм підтримки реінтеграції та професійної перекваліфікації українців стали важливими кроками. Проте виклики залишалися у сфері забезпечення комплексного захисту українських працівників за кордоном, протидії трудовій експлуатації та ефективної координації між національними й міжнародними структурами.

1.2. Аналіз зовнішньої міграції населення в умовах активної фази війни

Вторгнення країни-агресора в Україну в 2022 році спровокувало одну з найзначніших криз вимушеної міграції в Європі з часів Другої світової війни. Мільйони українців покинули країну, а багато інших стали вимушено переміщеними особами, створюючи серйозні гуманітарні, освітні та соціально-економічні проблеми. Ці безпрецедентні міграційні потоки не лише змінили демографічний ландшафт України, але й мали далекосяжні наслідки для Європейського Союзу, особливо у сферах ринків праці, систем освіти та

управління міграцією. Незважаючи на масштаби та вплив цих переміщень, все ще бракує комплексного та сучасного академічного аналізу, який би охоплював як внутрішні, так і зовнішні виміри української міграції та їхні складні наслідки для ЄС.

Водночас стрімке зростання міграції створює довгострокові політичні виклики як для України, так і для її європейських партнерів. Хоча країни ЄС надали короткострокову підтримку через механізми тимчасового захисту, стійкість цих заходів залишається невизначеною. Такі питання, як «витік мізків», визнання освітніх кваліфікацій, інтеграція на ринок праці та доступ до освіти для переміщених дітей і молоді, вимагають більш стратегічних і скоординованих відповідей. Тому розуміння поточного стану та майбутньої траєкторії української міграції має важливе значення для розробки ефективної міграційної політики, що базується на фактичних даних, яка збалансовує гуманітарні потреби з соціально-економічною інтеграцією та стійкістю через кордони.

1.2.1. Біженці та мігранти до країн Європи

Зовнішня міграція набула в Україні у період воєнної агресії ще більших масштабів, ніж внутрішня. Понад 6–7 млн українців виїхали за кордон, здебільшого до країн ЄС, Великої Британії та Канади. Більшість із них – жінки з дітьми, що зумовило фемінізацію міграції. Вони активно включалися в ринок праці країн прийому, зокрема у сфери догляду, обслуговування, медицини та освіти. Водночас біженці від війни стикалися з бар'єрами у визнанні дипломів, працевлаштуванні, мовній інтеграції. Країни ЄС впроваджували програми тимчасового захисту, підтримки зайнятості, адаптації до нових умов, однак фінансова стійкість таких програм залишається під питанням.

Міграція носить і зворотний характер: у 2023–2025 рр. фіксується поступове повернення частини біженців. За опитуваннями, 71 % українців розглядають можливість повернення після завершення війни, головними умовами якого є безпека, доступ до житла та економічні перспективи. Проте

частина мігрантів вже адаптувалася до життя за кордоном, зокрема діти інтегрувалися в освітні системи, що ускладнює повернення.

Так, відповідно до даних порталу Statista станом на лютий 2025 року в Європі зареєстровано понад 6,5 млн українських біженців, що підтверджує сталу масштабність гуманітарної кризи, спричиненої повномасштабною війною в Україні. Найбільшу кількість біженців прийняли країни Центральної та Західної Європи, при цьому частина з них забезпечила тривале перебування, інтеграційні програми та тимчасовий захист для сотень тисяч осіб.

Лідерами за кількістю прийнятих біженців є Німеччина – 1 243 445 осіб (майже 20 % усіх зареєстрованих біженців у Європі), стала ключовою країною прийому завдяки розвиненій інфраструктурі, соціальним гарантіям та програмам інтеграції. Польща – 993 795 осіб, традиційно є основним маршрутом для в'їзду українців, однак частина мігрантів згодом переїжджає до інших країн ЄС. У свою чергу, Чехія (389 830), Велика Британія (253 535) та Іспанія (216 975) входять до групи країн із найбільш активною політикою підтримки українських біженців. Ці п'ять країн разом прийняли понад 3 млн українців, тобто більше половини загальної кількості.

Щодо працевлаштування, то у Німеччині кількість українських біженців, які знайшли роботу, зростає. У вересні 2024 року 8 500 українців працевлаштувалися, що більш ніж удвічі перевищує показники вересня 2023 року. Це стало можливим завдяки ініціативі «Job Turbo», спрямованій на інтеграцію біженців на ринок праці. На липень 2024 року в Німеччині працювало 266 тис. українців працездатного віку¹¹.

Якщо говорити про регіональні особливості, то Центрально-Східна Європа (Польща, Чехія, Словаччина, Румунія, Угорщина) виступила першою лінією гуманітарної підтримки завдяки географічній близькості до України. Західна Європа (Німеччина, Франція, Бельгія, Нідерланди, Італія, Іспанія) забезпечила довгострокову підтримку, включно з житлом, медичним обслуговуванням та

---

¹¹ Бондарєва Х. У Німеччині розповіли, скільки там українських біженців з роботою. *Європейська правда*. 2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/09/27/7195089/>.

працевлаштуванням. Північна Європа (Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія, Ісландія) та Балтія (Литва, Латвія, Естонія) також взяли участь у розміщенні біженців, хоч і в менших масштабах.

Аналізуючи відносні цифри, то слід відзначити велике навантаження на малі країни. Так, попри невелику абсолютну кількість біженців у таких країнах, як Молдова (135 860), Словаччина (132 120) або Литва (48 085), їхній вплив на національні ресурси є відносно високим з огляду на меншу чисельність населення й обмежені ресурси. Зокрема, Молдова та Словаччина опинилися серед найбільш навантажених приймаючих країн у співвідношенні кількість біженців на 1 000 мешканців.

Також українські біженці справляють вплив на соціально-економічну ситуацію цих країн. Зокрема тільки протягом семи місяців 2024 року українці, які працюють у Литві, сплатили до бюджету 65,2 млн євро податків, що на 13 млн євро або на 25 % більше порівняно з тим же періодом минулого року. Загалом від початку великої війни українські біженці, які працюють у Литві, сплатили до бюджету країни 205 млн євро, у 2022 році – 45 млн євро, у 2023 році – 95 млн євро. За даними міністерства, станом на 1 вересня в Литві за трудовими договорами працювали 33,9 тис. українців, працевлаштованих у Литві з початку війни. Наразі Служба зайнятості пропонує їм майже 2 тис. робочих місць. Більшість з них працюють у транспортно-складських (8,9 тис.), виробничих (7,2 тис.), будівельних (6,7 тис.) компаніях, у готельному секторі та громадському харчуванні (3 тис.). Майже 3 тисячі, або 8,4 % з них працюють на висококваліфікованих посадах, робочі місця, які потребують низької кваліфікації, займають близько 6,1 тис., або 18,1 % українців¹².

Згідно з дослідженням Міжнародної організації з міграції, майже 60,0 % українських біженців, які перебувають у Молдові, змогли знайти роботу у 2024 р. Більшість з них (44,0 %) отримали постійну роботу, 10,0 % стали тимчасовими працівниками, а 4 % працюють віддалено або мають пасивні

---

¹² Українські біженці у Литві: де працюють та скільки заробляють. *Економічні новини*. 2024. URL: <https://www.ukr.net/news/details/economics/106930951.html>.

доходи. Однак існують значні гендерні розбіжності, оскільки лише 35 % жінок знайшли роботу, порівняно з 82,0 % чоловіків. Основними проблемами під час працевлаштування були відсутність можливостей (60,0 %), мовний бар'єр (49,0 %) та недостатня інформація про робочі місця¹³.

Є країни з найменшою кількістю прийнятих. Менше 10 тис. українських біженців зареєстровано в таких державах, як Сербія та Косово (10 730), Албанія (6 465), Ісландія (4 005), Ліхтенштейн (705), Вірменія (605) та Боснія і Герцеговина (265). Це зумовлено як географічною віддаленістю, так і меншою залученістю в загальноєвропейську міграційну політику.

Загалом ці дані свідчать про рівень солідарності країн ЄС та сусідів України, але також про нерівномірність розподілу тягаря біженців. На фоні затяжного конфлікту формуються стабільні українські діаспори, що інтегруються у приймаючі суспільства, одночасно зберігаючи зв'язок з Батьківщиною. У свою чергу, ці тенденції потребують довгострокового стратегічного підходу до інтеграції, працевлаштування, освіти й можливого повернення частини населення до України у майбутньому.

Дослідження продемонструвало, що міграційна криза, спричинена війною в Україні, має далекосяжні наслідки як для самої України, так і для країн Європейського Союзу. В Україні вона стала одним із головних демографічних і соціальних викликів: лише за 2022–2025 рр. країна втратила близько 6,7 млн осіб, що відбилося на структурі населення, ринку праці та спроможності соціальних систем. Масштабна зовнішня міграція, у поєднанні з внутрішнім переміщенням понад 6–8 млн людей, призвела до перевантаження інфраструктури в окремих регіонах та до зростання регіональної нерівності в доступі до освіти, медицини та житла.

Для ЄС ця ситуація стала каталізатором переосмислення міграційної політики. Попри успішну мобілізацію механізмів тимчасового захисту, країни-члени зіткнулися з нерівномірним навантаженням, а також викликами соціальної

---

¹³ Костіна І., Проц А. У Молдові майже 60 % українських біженців знайшли роботу. *Українська правда*. 2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/09/23/7476354/>.

інтеграції, мовної адаптації та гарантій доступу до базових послуг. Найбільше навантаження відчули прикордонні країни, як-от Польща, Словаччина та Молдова, де співвідношення біженців до кількості населення виявилось особливо високим.

Отже, як для України, так і для країн ЄС, українська міграційна криза стала не лише гуманітарною, але й структурною подією, що потребує системного, довгострокового та скоординованого підходу. Україна має розробити політики повернення та реінтеграції, а ЄС – забезпечити перехід від екстрених рішень до стабільної політики інтеграції. Лише за таких умов міграційні потоки можуть трансформуватися з виклику на шанс для відновлення і співпраці.

1.2.2. Біженці та мігранти до інших країн

Хоча більшість українців виїхали до країн ЄС, значна частина осіб шукала притулку або можливості для роботи в інших державах:

Канада – одна з найбільших країн-реципієнтів серед позаєвропейських. Програма CUAET (Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel) дозволила понад 220 000 українцям в'їхати до Канади з 2022 року. Програма поєднувала гуманітарний та трудовий статус.

США – запровадили програму *Uniting for Ukraine*, яка дозволила понад 180 000 українцям в'їхати за спонсорською схемою (переважно через сімейні або волонтерські ініціативи).

Велика Британія (не входить до ЄС з 2020 року) – запустила схеми *Homes for Ukraine* та *Ukraine Family Scheme*, за якими в'їхало понад 180 000 осіб.

Ізраїль – прийняв приблизно 15–25 тис. українців, зокрема тих, хто мав єврейське походження або родинні зв'язки. Більшість в'їздів – за тимчасовим статусом.

Туреччина, Грузія, Вірменія, Казахстан – виступали транзитними або тимчасовими країнами перебування. Сотні тисяч осіб прибули туди в перші місяці війни. Частина залишилась, особливо в Туреччині.

Статус і умови перебування: тимчасовий захист або гуманітарний дозвіл на проживання – типові механізми для Канади, США, Ізраїлю. Програми інтеграції варіюються, зокрема Канада забезпечує доступ до працевлаштування, освіти, охорони здоров'я. США пропонують обмежену допомогу, якщо спонсор бере відповідальність.

Деякі з біженців були трудовими мігрантами. Тобто частина українців виїжджала як сезонні працівники або за контрактами, зокрема до Ізраїлю, Великої Британії (у сфері догляду) та Канади (аграрний сектор).

Канада стала одним із найактивніших партнерів України у питанні прийому біженців. У березні 2022 р. уряд Канади запровадив програму CUAET (Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel), яка дозволяла українцям отримати трирічний візовий статус із правом на роботу та навчання. Програма мала характер гуманітарної, але з опціями соціально-економічної інтеграції¹⁴.

До початку 2025 року понад 220 тис. українців в'їхали до Канади за цією програмою. Особливістю стала спрощена онлайн-реєстрація та прискорене оформлення документів, зокрема для жінок із дітьми. Уряди провінцій – Альберта, Онтаріо, Британська Колумбія – запустили локальні програми підтримки: мовні курси, тимчасове житло, освітні ваучери.

Українці отримували доступ до системи охорони здоров'я, шкільної освіти, соціальної допомоги, але деякі труднощі виникали через нестачу житла та віддаленість поселень. Частина прибулих зіштовхнулася з довгими чергами до лікарів та відсутністю стабільного доходу.

У 2024 р. уряд Канади поступово згортає CUAET, однак дозволив її учасникам подавати заявки на продовження статусу або постійну резиденцію, що підкреслює довгостроковий намір інтеграції частини українських мігрантів у суспільство.

США запровадили програму «Uniting for Ukraine» (U4U), яка дозволяла українцям прибути за спонсорською схемою, якщо на них чекав громадянин або

---

¹⁴ *Zinchenko D. Ukrainians in Canada, It's Your Last Chance! Don't Miss the Opportunity to Stay in Canada Longer! Immigration Law Centre. 2025. URL: <https://canadian-visa-lawyer.com/ukrainians-in-canada-its-your-last-chance-dont-miss-the-opportunity-to-stay-in-canada-longer/>.*

постійний резидент США, готовий надати фінансову та побутову підтримку. Станом на 2025 рік за цією схемою прибули понад 180 000 українців¹⁵.

Програма передбачала два роки перебування в гуманітарному статусі («parole») з правом на роботу. Проте особи не отримували автоматичного доступу до соціальних пільг, і багато хто змушений був працювати відразу після приїзду, часто на низькооплачуваних роботах.

Позитивним елементом стала активність української діаспори у США – створювалися волонтерські центри допомоги в містах Нью-Йорк, Чикаго, Сіетл, Сакраменто. Проте водночас відсутність централізованої державної допомоги та різні умови в різних штатах створювали нерівність доступу до базових послуг.

До труднощів відноситься також брак мовної адаптації, відсутність житла, нестабільний міграційний статус. Водночас багато українців намагаються змінити статус на постійний – наприклад, через програми для біженців або членів родини.

Після виходу з ЄС Велика Британія розробила дві основні програми підтримки українців – Homes for Ukraine та Ukraine Family Scheme. Перша дозволяла британцям приймати українців до своїх домівок щонайменше на 6 місяців, а держава виплачувала їм компенсацію. Друга дозволяла возз'єднання з родичами¹⁶.

Станом на 2025 рік близько 180 000 українців прибули до Великої Британії за цими схемами. Вони отримали тримісячне безкоштовне проживання, доступ до медицини, освіти, соціальної допомоги, а також право на працевлаштування. Програми передбачали 3-річну візу.

Проблемами стали недостатня кількість місць проживання, особливо в Лондоні та інших мегаполісах, а також обмежені можливості для

---

¹⁵ Temporary Protected Status Designated Country: Ukraine / U.S. Citizenship and Immigration Services (USCIS). URL: <https://www.uscis.gov/humanitarian/temporary-protected-status/TPS-Ukraine>.

¹⁶ Ukrainian migration to the UK. *The Migration Observatory*. 2024. URL: https://www.migranthelpuk.org/ukraine-crisis?gad_source=1&gad_campaignid=15578666341&gbraid=0AAAAAoOfd_2R_XME2IBL9ZXCc2dorDjhl&gclid=CjwKCAiA-_MBhAKEiwASBmsBACA5XQPaAipxDZh94ulEPySLclQvud4OZVr8tXpTZFYEWn3f2UWhoCR_QQAvD_BwE.

працевлаштування осіб без знання англійської мови. Деякі українці були змушені змінювати місця проживання кілька разів за рік.

Уряд Британії постійно оновлював правила: спочатку планувалося завершення програм у 2023–2024 рр., однак терміни продовжено до 2026 року. Багато українців інтегрувалися в британське суспільство, діти пішли до шкіл, а жінки – до сфери догляду, торгівлі, обслуговування.

Ізраїль прийняв 15–25 тис. українців, зокрема багато з них мали єврейське походження і в'їхали за програмами репатріації, що дозволяють отримати громадянство через «Закон про повернення». Для інших осіб держава встановила тимчасовий гуманітарний статус¹⁷.

Перші хвилі прибуття були досить хаотичними, і в березні–квітні 2022 року уряд Ізраїлю навіть тимчасово обмежував в'їзд для неєвреїв, встановивши квоту у 5 000 осіб. Це викликало критику, після чого політика стала більш відкритою.

Більшість українців оселилися в Тель-Авіві, Хайфі, Єрусалимі та інших містах з великою українською діаспорою. Репатріанти отримували житло, фінансову допомогу, інтенсивні курси іврити, але ті, хто не мав права на репатріацію, стикались із нестабільним статусом та ризиком депортації.

Соціальною проблемою стало також перевантаження медичних та соціальних служб, зокрема у містах з великою кількістю переселенців. Деякі громадські організації допомагали українцям, але системної інтеграційної програми для неєвреїв Ізраїль не створив.

Туреччина, Грузія, Вірменія, Казахстан стали перехідними або тимчасовими пунктами, особливо у перші місяці повномасштабного вторгнення. Через спрощений режим в'їзду (безвіз), доступне житло і відсутність візових бар'єрів, десятки тисяч українців прибули до цих країн у 2022–2023 роках¹⁸. Туреччина – найбільший реципієнт серед цих країн, прийняла орієнтовно 50 000

---

¹⁷ Ukrainian Refugees in Israel. Overview January 2025. URL: https://visitukraine.today/blog/5425/new-rules-of-entry-to-israel-for-ukrainians-everything-you-need-to-know-in-2025?srsId=AfmBOorvcwhiAubts27EGY-fHQDTW6Zp8_Z5W9_BkwzBPiaB9D5thDsx.

¹⁸ Ukrainian refugee crisis. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_refugee_crisis.

українців. Багато з них залишились у туристичних районах – Анталії, Стамбулі, Ізмірі. Проте статус біженця не надається, і українці можуть перебувати лише на підставі туристичної або гуманітарної візи. Грузія та Вірменія стали важливими хабами для українських IT-фахівців, фрилансерів, а також політично активних осіб, які шукали безпечного середовища. У цих країнах також активно працювали волонтерські організації, однак доступ до медицини та освіти залишався обмеженим. Казахстан виступив переважно як транзитна держава, однак частина українців залишилась у містах Алмати та Астана, особливо ті, хто мав родинні або професійні зв'язки. Основна проблема – правовий статус, адже українці часто не мають гарантій тривалого перебування¹⁹.

Усі ці країни не мають чітких національних програм інтеграції для українців, тому більшість перебуває в умовах невизначеності, сподіваючись або на повернення, або на можливість переїхати до ЄС чи Північної Америки.

1.2.3. Українці, які залишилися на окупованих територіях та приймають участь у міграційних процесах до країни-агресора з її сателітами

Станом на 2025 рік, на тимчасово окупованих територіях України проживає приблизно 3–5 млн осіб. Це значне зменшення порівняно з довоєнним періодом, коли на цих територіях мешкало близько 8–10 млн людей. Зниження чисельності населення зумовлене масовими евакуаціями, депортаціями та втратами внаслідок бойових дій^{20, 21}.

Основні проблеми життя на окупованих територіях:

1. *Порушення прав людини:* органи ООН та правозахисні організації фіксують систематичні порушення прав людини з боку російських окупаційних адміністрацій. Серед них – незаконні затримання, тортури, зникнення безвісти, придушення свободи слова та мирних зібрань. Мешканці живуть у стані

¹⁹ Kazakhstan Refugee Statistics. *Macrotrends*. URL: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/kazakhstan/refugee-statistics>.

²⁰ Семенченко М., Леви І. «Я болісно переживала смерті друзів». Підлітки – про життя в російській окупації та після неї. *Суспільне Новини*. 2024. URL: <https://suspilne.media/757871-a-bolisno-perezivala-smerti-druziv-pidlitki-pro-zitta-v-rosijskij-okupacii-ta-pisla-nei/>.

²¹ Russian-occupied territories of Ukraine. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Russian-occupied_territories_of_Ukraine.

постійного страху, а будь-яка проукраїнська активність жорстоко придушується²².

2. *Примусова паспортизація та мобілізація.* З липня 2024 року на окупованих територіях введено обов'язкове отримання російських паспортів. Громадяни, які відмовляються від російського громадянства, позбавляються доступу до медичної допомоги, соціальних виплат та можуть бути ув'язнені як «іноземці». Чоловіки, які отримали російські паспорти, підлягають примусовій мобілізації до російської армії.

3. *Русифікація та знищення української ідентичності.* Окупаційна влада активно впроваджує русифікацію: українська мова та культура витісняються з публічного простору, школи переходять на російську програму, а українські підручники забороняються. Це спрямовано на знищення української національної ідентичності на захоплених територіях.

4. *Становище дітей.* На окупованих територіях перебуває понад 615 тис. дітей шкільного віку. Вони піддаються ідеологічному впливу через «воєнно-патріотичні табори», де їх навчають російському націоналізму. Також фіксуються випадки насильницького усиновлення українських дітей російськими родинами та примусової депортації²³.

5. *Економічна та гуманітарна криза.* Окупаційна адміністрація не забезпечує належного управління: спостерігається деградація інфраструктури, нестача базових товарів, ліків та медичних послуг. Місцеві жителі стикаються з високим рівнем безробіття та бідності.

6. *Психологічний тиск та страх.* Життя під окупацією супроводжується постійним психологічним тиском. Люди бояться висловлювати свої думки, оскільки будь-яка критика може призвести до репресій. Це створює атмосферу недовіри та ізоляції серед населення.

---

²² Polskie Radio : вебсайт. URL: <https://www.polskieradio.pl>.

²³ Семенченко М., Леві І. «Я болісно переживала смерті друзів». Підлітки – про життя в російській окупації та після неї. *Суспільне Новини*. 2024. URL: <https://suspilne.media/757871-a-bolisno-perezivala-smerti-druziv-pidlitki-pro-zitta-v-rosijskij-okupacii-ta-pisla-nei/>.

Ці умови змушують багатьох мешканців окупованих територій шукати шляхи евакуації, незважаючи на ризики, пов'язані з перетином лінії фронту або кордонів. Ті, хто залишаються, часто не мають вибору через сімейні обставини, відсутність ресурсів або страх перед невідомим.

Висновки та пропозиції до розділу 1

1. Аналіз стану міграційних процесів в Україні демонструє глибину трансформацій, що відбулися у сфері міграції внаслідок війни, і підкреслює нагальну потребу в системному реагуванні на багаторівневі виклики. З 2014 року, особливо після 2022 року, Україна пережила безпрецедентний масштаб як внутрішнього, так і зовнішнього переміщення населення. Загальна кількість вимушено переміщених осіб перевищила 4,6 млн, тоді як за кордоном опинилося понад 7 млн українців. Ці міграційні процеси мають складну соціально-економічну структуру і впливають на всі аспекти суспільного життя.

2. Зовнішня трудова міграція залишається стабільним явищем, однак після початку повномасштабної війни значно активізувались не лише переміщення до країн ЄС, а й до позаєвропейських держав, зокрема Канади, США, Норвегії та Великої Британії. Це спричинило зміну міграційного профілю: переважають жінки з дітьми, що створює нові виклики в частині забезпечення соціальних послуг, доступу до освіти, охорони здоров'я, а також мовної інтеграції та працевлаштування. Водночас численні бар'єри – від визнання дипломів до нерівного доступу до соціальної допомоги – стримують повноцінну інтеграцію українських біженців у нові суспільства.

3. Результати цього дослідження підтверджують, що міграційні процеси в Україні з 2014 по 2025 роки значною мірою були сформовані тривалим збройним конфліктом і геополітичною нестабільністю. Анексія Криму та війна на сході України спровокували початкові хвилі внутрішнього переміщення, але повномасштабне вторгнення у 2022 році різко посилило як внутрішню, так і зовнішню міграцію. Це призвело до найбільшої кризи вимушеного переміщення в сучасній історії Європи, яка глибоко вплинула на демографічну структуру та

ринок праці України. Внутрішнє переміщення створило великий тиск на міську інфраструктуру, тоді як зовнішня міграція призвела до нестачі робочої сили в критичних секторах економіки.

Дослідження показує невідповідність між існуючими рамками міграційної політики та мінливими реаліями великомасштабного переміщення. Українська влада досягла прогресу в координації гуманітарної допомоги, але політичні інструменти для управління зворотною міграцією, підтримки переміщених професіоналів і вирішення проблем довгострокової соціальної інтеграції все ще недостатньо розроблені. Існує нагальна потреба переглянути міграційні стратегії з перспективною перспективою, беручи до уваги як національні цілі реконструкції, так і регіональну співпрацю з партнерами з ЄС.

4. У період з 2014 по 2025 рік міграційна ситуація в Україні зазнала якісної трансформації: від відносно локального конфлікту на сході – до повномасштабної гуманітарної кризи, що охопила всю країну та мала транскордонний характер. Це спричинило масштабні демографічні втрати, скорочення трудового ресурсу, зміни в освітній структурі населення та тиск на системи соціального захисту.

Для України ключовими викликами стали: втрата частини активного населення, особливо у сфері медицини, освіти, ІТ та промисловості; перевантаження інфраструктури у приймаючих регіонах ВПО; необхідність політики реінтеграції, включно з житлом, перекваліфікацією та підтримкою малого бізнесу. Для держави важливо врахувати, що не всі українці повернуться – і вже зараз потрібні механізми циркулярної мобільності та взаємодії з діаспорою.

5. Для країн ЄС українські біженці стали фактором поповнення ринку праці, особливо в сферах з хронічним дефіцитом кадрів – логістиці, догляді, сільському господарстві. Однак водночас зросло навантаження на житлову, освітню та медичну інфраструктуру, особливо в Польщі, Молдові, Чехії та країнах Балтії. Успішні приклади програм адаптації доводять важливість довгострокових, а не тимчасових рішень.

Пропозиції:

Рекомендації щодо удосконалення державної міграційної політики:

- Розробити оновлену Стратегію міграційної політики України до 2030 року з урахуванням викликів війни, демографічної кризи, повернення біженців з-за кордону.

- Забезпечити міжвідомчу координацію між Мінсоцполітики, Мінреінтеграції, МОН, МОЗ, ДМС та Держстатом щодо обліку, моніторингу та реагування на міграційні процеси.

- Підвищити аналітичну спроможність державних органів, зокрема через створення постійно діючої системи оцінки впливу міграції на регіональний розвиток, ринок праці та освіти.

Рекомендації щодо сприяння поверненню біженців та представників діаспори:

- Розробити Державну програму підтримки повернення громадян з-за кордону, включаючи фінансові стимули, спрощене оформлення документів, програми житлового забезпечення.

- Підтримувати ініціативи транснаціонального залучення діаспори, зокрема через платформу для дистанційної зайнятості, освітні обміни, стипендії для дітей біженців, інвестиційні програми для бізнесу українців за кордоном.

- Проводити інформаційні кампанії у країнах перебування мігрантів, акцентуючи на безпеці, інфраструктурних змінах, економічних можливостях в Україні.

Рекомендації щодо захисту прав осіб, що перебувають на окупованих територіях:

- Забезпечити збереження реєстрів і правового статусу громадян України, які залишаються під окупацією, в т.ч. цифровий облік на базі даних МВС, МОЗ, МОН.

- Розробити заходи для майбутньої реінтеграції цих громадян, зокрема щодо відновлення документів, прав на власність, доступу до публічних послуг та психологічної підтримки.

- Забезпечити документування порушень прав людини на окупованих територіях, з урахуванням майбутніх міжнародних правових процесів.

Рекомендації щодо участі та залучення міжнародних партнерів:

- Посилити довгострокову підтримку України у сфері інтеграції мігрантів, зокрема через цільові гранти на житлове будівництво, освіту, медицину та зайнятість.

- Фінансувати спільні програми з реінтеграції та повернення мігрантів, підтримуючи їх професійну мобільність, дистанційне працевлаштування та підприємництво.

- Забезпечити захист прав українців за кордоном, сприяти визнанню кваліфікацій, спрощенню процедур працевлаштування, а також підтримці української мови й культури за кордоном.

Рекомендації щодо вдосконалення міграційної політики та підтримки соціально-економічної реінтеграції переміщених осіб:

Рекомендації для України:

- Розробити національну стратегію реінтеграції для тих хто повертається, яка має включати підтримку з житлом, доступ до освіти, психологічну допомогу та сприяння працевлаштуванню.

- Посилити програми працевлаштування та професійної адаптації, орієнтовані на узгодження навичок мігрантів з актуальними потребами ринку праці. Для тих хто повертається доцільно передбачити можливості для перекваліфікації, розвитку підприємництва та визнання неформальних і здобутих за кордоном кваліфікацій.

- Розширити використання цифрових державних сервісів та платформ дистанційного навчання, які в умовах переміщення довели свою ефективність. Це дозволить зберегти доступ до освіти, професійного розвитку та публічних послуг для населення в мобільних та кризових умовах.

- Залучати українську діаспору та спільноти мігрантів за кордоном до процесу національного відновлення, створюючи механізми для їх участі в інвестуванні, інноваційній діяльності та трансфері знань.

- Забезпечити збір статистичної інформації та постійний моніторинг та аналіз міграційних процесів із деталізацією за віком, статтю, регіоном та статусом, щоб формувати гнучку та адаптивну політику реагування на кризи.

- Забезпечити формування інклюзивного та недискримінаційного публічного дискурсу щодо міграції, щоб підтримувати соціальну згуртованість та запобігати напруженню між приймаючими громадами та переміщеними особами.

Рекомендації для країн ЄС:

- Перехід від короткострокових гуманітарних рішень до довгострокових стратегій інтеграції. Тимчасовий захист має поступово еволюціонувати в системну політику з чіткими механізмами доступу до освіти, ринку праці, охорони здоров'я та постійного проживання.

- Сприяння визнанню українських дипломів та кваліфікацій через прискорення процедур нострифікації, розширення програм перекваліфікації та підтримку професійної адаптації мігрантів у дефіцитних секторах економіки (особливо медицина, освіта, догляд, ІТ).

- Посилення міжурядової координації з Україною з метою обміну даними про мігрантів, планування політики повернення та включення українських мігрантів у процеси післявоєнного відновлення через спільні освітні, економічні та інвестиційні програми.

- Забезпечення належного фінансування та підтримки місцевих громад, які приймають значну кількість українців, шляхом доступу до фондів ЄС та створення цільових інструментів на рівні муніципалітетів.

- Урахування гендерного виміру у міграційній політиці, зокрема підтримка матерів з дітьми, доступ до дитячих садків, шкіл та жіночого працевлаштування в гнучких умовах.

- Розробка механізмів добровільного та поетапного повернення, орієнтованих на тих, хто висловив бажання повернутися до України, з урахуванням безпекових, житлових і професійних умов для гідної реінтеграції.

- Підтримка соціального діалогу та зменшення ксенофобських настроїв, зокрема через інформування громадськості про внесок українців у економіку приймаючих країн, просування культурного обміну та участь громадянського суспільства у політиці інтеграції.

- Модернізація систем збору даних про міграцію для кращого моніторингу динаміки, потреб та профілю українських мігрантів з метою ухвалення ефективних політичних рішень.

2. АНАЛІЗ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ АКТИВНОЇ ФАЗИ ВІЙНИ

2.1. Обсяги вимушено переміщених осіб (ВПО)

У період 2022–2025 рр. ВПО в Україні стали однією з найбільш вразливих категорій населення. Внаслідок повномасштабної агресії росії проти України масові внутрішні переміщення охопили, за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ)²⁴, близько 3,7 млн осіб станом на кінець 2023 року.

Основними регіонами вибуття стали Донецька, Луганська, Харківська, Херсонська та Запорізька області, які зазнали найсильніших руйнувань, тоді як регіонами прибуття переважно були західні області України – Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, а також місто Київ та Київська область.

У демографічному розрізі серед ВПО переважають жінки (понад 60 %). Основна частка переміщених осіб належить до працездатного віку (18–59 років), але значну частину складають діти, підлітки та особи літнього віку. Серед ВПО помітною є частка неповних сімей, матерів з дітьми та осіб з особливими потребами.

З професійно-кваліфікаційної точки зору більшість ВПО мають середню спеціальну (фахову передвищу) або вищу освіту. До переміщення вони були зайняті переважно у сфері освіти, охорони здоров'я, промисловості, торгівлі та сільського господарства. Проте після переміщення працевлаштування за фахом стало для них суттєвою проблемою через обмежені можливості ринку праці в регіонах прибуття, що викликало потребу в перекваліфікації або зміні професійної діяльності.

Мотиваційні настрої ВПО свідчать про домінування прагнення повернутися додому: близько 60 % опитаних планують повернення за першої ж можливості. Разом із тим близько 25 % ВПО налаштовані залишитися у регіонах, куди вони перемістилися, у разі тривалої безпекової нестабільності на

---

²⁴ Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні / Міжнародна організація з міграції (МОМ), 2024. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-0>.

попередніх місцях проживання. Ще близько 15 % розглядають варіант міграції за кордон у пошуках кращих умов життя та працевлаштування.

Отже, проблема внутрішнього переміщення в Україні у 2022–2025 рр. набула багатовимірного характеру, охоплюючи не лише питання фізичного переміщення людей, а й виклики у сферах інтеграції, зайнятості, соціальної підтримки та майбутньої реінтеграції на деокупованих територіях. Дані про демографічні, професійні та мотиваційні характеристики ВПО є важливим орієнтиром для формування державної політики, спрямованої на подолання наслідків війни та забезпечення сталого розвитку громад.

У свою чергу, на аналітичному дашборді «Внутрішньо переміщені особи» ДП «Інформаційно-обчислювальний центр» представлена інтерактивна візуалізація офіційних даних про ВПО, сформованих на основі Єдиної інформаційної бази даних про ВПО. Дашборд відображає: загальну кількість облікованих ВПО в Україні з розподілом за часом і динамікою змін; географічний розподіл ВПО (кількість ВПО за регіонами вибуття (області, звідки люди виїхали), кількість ВПО за регіонами прибуття (області, де осіб обліковано після переміщення); демографічні характеристики ВПО (стать (жінки, чоловіки), вікові групи (діти, працездатний вік, особи пенсійного віку); освітній рівень ВПО; статус зайнятості; отримання соціальної допомоги; динаміка обліку ВПО у розрізі часових періодів (наприклад, приріст або зменшення кількості облікованих осіб щомісяця)²⁵.

Ці дані постійно оновлюються відповідно до інформації з Єдиної інформаційної бази про ВПО. Поряд з цим аналітики наголошують на наявності розбіжностей між офіційною та фактичною кількістю ВПО в Україні. Зокрема, станом на травень 2025 р., за даними Мінсоцполітики, офіційно зареєстровано в країні 4,6 млн ВПО. Проте фактична кількість осіб, які реально проживають за місцем переміщення, може бути на 950 тис. менше. Ця невідповідність пов'язана з тим, що частина переселенців повернулася до своїх домівок або виїхала за

---

²⁵ Внутрішньо переміщені особи / ДП «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України». URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>.

кордон, але не знялася з обліку ВПО. Це створює виклики для ефективного планування державної підтримки, розподілу ресурсів та соціальних виплат, оскільки офіційна статистика не відображає реальну картину²⁶.

2.2. Нормативна та інституційні бази, які регулюють життєзабезпечення ВПО

Нормативна та інституційна бази для ВПО в Україні формуються з урахуванням міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема рекомендацій ООН та Ради Європи, і постійно оновлюється у зв'язку зі змінами в гуманітарній ситуації.

Нижче наведено огляд основних складових нормативної та інституційної бази.

Нормативно-правова база. Базовим законом, що гарантує права і свободи всім громадянам, включно з ВПО, зокрема право на житло, працю, освіту, медичну допомогу та соціальний захист тощо є Конституція України.

Стосовно прав ВПО, то 20 жовтня 2014 року було ухвалено Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»²⁷, який встановлює ВПО: гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів, зокрема визначає їхній правовий статус; регулює питання реєстрації, обліку та надання довідок; закріплює права на відновлення документів, доступ до освіти, охорони здоров'я, житла, працевлаштування; передбачає державну підтримку (грошову допомогу, тимчасове розміщення тощо).

Закон «Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних

---

²⁶ Волокіта В. В Україні офіційно переселенців 4,6 мільйона, а фактично їх на мільйон менше: причина. *Економічна правда*. 2025. URL: <https://epravda.com.ua/power/v-ukrajini-oficiyno-pereselenciv-4-6-milyona-a-faktichno-jih-na-950-tisyach-menshe-806744/>.

²⁷ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

послуг та виплат»²⁸ визначає правові та організаційні засади державної політики у сфері соціального захисту та підтримки дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, інструменти соціального захисту та підтримки таких дітей залежно від шкоди, завданої їм збройною агресією.

Також права на соціальний захист громадян України, зокрема ВПО, закріплені в законах України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про соціальні послуги», «Про оздоровлення та відпочинок дітей», «Про освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту» та інших.

Постанова КМУ № 509 від 01.10.2014 «Про облік внутрішньо переміщених осіб»²⁹ встановлює порядок взяття на облік ВПО шляхом видачі відповідної довідки; визначає перелік документів, необхідних для реєстрації; регулює взаємодію між територіальними органами соцзахисту та іншими структурами, які працюють із ВПО. З 2022 року положення постанови доповнювались оновленнями з метою цифровізації процесу через «Дію».

Постанова КМУ № 505 від 01.10.2014 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг»³⁰ встановлює порядок і умови надання грошової допомоги ВПО; визначає розмір допомоги залежно від категорії (діти, особи з інвалідністю, пенсіонери, працездатні); передбачає

---

²⁸ Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат: Закон України від 08.10.2024 № 3999-IX. URL: https://drive.google.com/file/d/17_2w0B5WQkQg0Do-6NAshTu8ACakBFfi/view.

²⁹ Про облік внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text>.

³⁰ Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#Text>.

тимчасовість виплат з можливістю продовження; визначає критерії припинення виплат (повернення на постійне місце проживання, виїзд за кордон тощо).

Постанова КМУ № 884 від 06.09.2022 «Деякі питання надання компенсації за знищення (зруйнування) об'єктів нерухомого майна внаслідок збройної агресії російської федерації»³¹ визначає механізм компенсації громадянам України за житлову нерухомість, знищену внаслідок війни; компенсація може надаватись у вигляді грошових коштів або сертифікатів на нове житло; встановлено вимоги до документального підтвердження факту руйнування та права власності; запроваджено електронну подачу заяви через додаток «Дія» або через ЦНАП.

Інституційна база. У межах інституціональної системи захисту прав ВПО в Україні ключову роль відіграє Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Воно виконує функцію центрального координатора формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав ВПО. До його повноважень належить: розробка стратегічних документів та планів дій щодо інтеграції, підтримки та реінтеграції ВПО; організація збору та обробки даних про кількість переміщених осіб та їхні потреби; ініціювання законодавчих змін, спрямованих на посилення правового захисту цієї категорії населення. Міністерство також здійснює міжвідомчу координацію у сфері тимчасового розміщення, розподілу гуманітарної допомоги, компенсацій за зруйноване житло, реалізації програм соціальної адаптації й розвитку інфраструктури для ВПО.

Міністерство соціальної політики України забезпечує практичну реалізацію механізмів соціального захисту ВПО. Це охоплює прийом і реєстрацію заяв на надання статусу ВПО, призначення та виплату щомісячної адресної допомоги, організацію підтримки вразливих груп серед переміщених осіб (пенсіонерів, осіб з інвалідністю, багатодітних сімей тощо). Мінсоцполітики також відповідає за формування методології роботи територіальних органів соціального захисту, які є першою ланкою у взаємодії з ВПО. Крім того,

---

³¹ Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна : постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2023 № 600. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF#Text>.

міністерство бере участь у формуванні критеріїв визначення потреб у підтримці, забезпечує інтеграцію відповідних функцій у Єдину інформаційну базу про ВПО, а також співпрацює з міжнародними організаціями у сфері фінансування гуманітарних програм.

Міністерство освіти і науки України (МОН) відповідає за забезпечення доступу ВПО до формальної та неформальної освіти на всіх рівнях: дошкільному, загальноосвітньому, професійному та вищому. Міністерство координує інтеграцію переміщених учнів і студентів у нові освітні заклади, сприяє переведенню освітнього процесу в дистанційний або змішаний формат для тих, хто не може навчатися офлайн. Зокрема, запроваджено спрощену процедуру зарахування ВПО до закладів освіти без подання повного пакета документів. МОН також підтримує адаптаційні програми, психологічний супровід учнів і студентів з числа ВПО, проводить моніторинг потреб шкіл у місцях масового розселення ВПО, зокрема щодо ресурсного забезпечення, кадрового навантаження і потреб в інфраструктурі. Наприклад, у 2023–2025 рр. МОН реалізовувало пілотні проекти цифрового обліку учнів ВПО через систему ЄДЕБО, а також через ПАК «АІКОМ» – для моніторингу освітньої доступності.

Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ) забезпечує медичну допомогу та психологічну підтримку ВПО, зокрема в місцях їх масового проживання, у центрах колективного розміщення та за місцем фактичного проживання. МОЗ видає інструкції щодо надання первинної медичної допомоги без необхідності декларації на нового лікаря (у разі відсутності документів), а також розширює мобільні медичні бригади. Особлива увага приділяється вакцинації дітей ВПО, без бар'єрному доступу до медичних послуг для осіб з інвалідністю та розвитку послуг з ментального здоров'я. МОЗ також забезпечує епідеміологічний контроль у тимчасових притулках і координує зусилля міжнародних партнерів у наданні гуманітарної медичної допомоги.

Міністерство внутрішніх справ України (МВС) через Державну міграційну службу та Національну поліцію забезпечує реалізацію прав ВПО на ідентифікацію, поновлення втрачених документів (паспортів, свідоцтва про

народження, посвідок тощо), захист від злочинів на ґрунті ненависті або дискримінації, а також реєстрацію місця проживання. Крім того, Нацполіція реагує на порушення прав ВПО у сферах оренди житла, недопущення до публічних послуг, або у випадках шахрайства з гуманітарною допомогою. МВС також залучене до забезпечення безпеки в центрах розміщення ВПО, евакуаційних заходах з прифронтових територій і контролю за дотриманням правопорядку у пунктах транзиту.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини виконує функцію моніторингу, захисту та представництва прав ВПО як особливо вразливої категорії громадян. Він розглядає індивідуальні звернення про порушення прав (відмови в реєстрації, дискримінацію, порушення доступу до соціальних послуг, житла, освіти), ініціює перевірки дій органів виконавчої влади та надає правові висновки щодо законопроектів у сфері ВПО. Профільний омбудсман також публікує щорічні доповіді, у яких аналізує дотримання стандартів прав людини щодо переміщених осіб та формулює рекомендації для уряду.

Інституційно-правове забезпечення ВПО в Україні є критично важливою складовою національної політики у сфері прав людини та соціального захисту. Його основна мета – створення умов для безперешкодної інтеграції ВПО у приймаючі громади, гарантування доступу до базових послуг і збереження громадянських прав в умовах примусового переміщення. Нормативна база, зокрема Закон України «Про забезпечення прав і свобод ВПО» та ключові постанови КМУ (№ 505, № 509, № 884), забезпечують правовий механізм реєстрації, соціальної підтримки, компенсацій за втрачене житло та доступу до освіти й охорони здоров'я. Вона адаптується до нових викликів війни та орієнтована на міжнародні стандарти захисту переміщених осіб.

Інституційна система, яка включає профільні міністерства (Мінреінтеграції, Мінсоцполітики, МОН, МОЗ, МВС), органи місцевої влади, офіс Омбудсмана та міжнародні організації, забезпечує міжгалузеву координацію та реалізацію практичних заходів підтримки. Важливою є функція держави у сфері цифровізації обліку ВПО, моніторингу потреб і фінансування

відповідних програм. У тісній співпраці з міжнародними донорами та громадськими організаціями Україна формує модель реагування на внутрішнє переміщення, яка включає як екстрену допомогу, так і довгострокові механізми інтеграції, реінтеграції та відновлення.

Ефективне поєднання нормативного регулювання та міжвідомчої взаємодії забезпечує системну підтримку ВПО, сприяє стабілізації соціально-економічної ситуації та є ключовим чинником у формуванні сталих рішень у сфері переміщення в умовах воєнного і повоєнного періоду.

Поряд з цим наявні проблеми та виклики нормативно-інституціональної системи:

- Недостатній рівень міжвідомчої координації.
- Проблеми з автоматизацією обліку ВПО.
- Потреба в оновленні законодавства з урахуванням нових хвиль переміщення після 2022 року.
- Необхідність стабільного фінансування та інтеграції програм підтримки в загальнодержавну політику.

2.3. Рівень підтримки ВПО та роль стейкхолдерів у її забезпеченні

2.3.1. Загальний рівень підтримки

Після 2022 року, на тлі масштабного вторгнення РФ, кількість ВПО зросла до понад 5 млн осіб, що створило безпрецедентне навантаження на державні та місцеві ресурси. Проте в цілому рівень підтримки оцінюється як відносно високий з огляду на масштаб виклику, хоча існують територіальні диспропорції та труднощі з покриттям довгострокових потреб.

Підтримка охоплює житлове забезпечення, грошові виплати, медичні та освітні послуги, правову допомогу, підтримку зайнятості, а також психологічний супровід і програми реінтеграції.

Після початку повномасштабного вторгнення ворога Україна зіштовхнулася з найбільшою внутрішньою міграційною кризою у своїй новітній історії. За даними Мінреінтеграції, станом на 2024 рік в Україні налічується понад 4,9 млн ВПО, з яких понад 3,5 млн отримують державну допомогу. Система підтримки ВПО в Україні побудована як багаторівнева модель, що охоплює короткострокову гуманітарну допомогу, доступ до базових соціальних послуг, а також довгострокові заходи з інтеграції та самозабезпечення. Наприклад, державні виплати за програмою підтримки ВПО (постанова КМУ № 505) у 2024 році отримувало більше 2 млн осіб, при цьому розміри виплат коливалися в межах від 2 000 до 3 000 грн щомісячно залежно від статусу особи.

Обсяги фінансування програм підтримки ВПО формуються з трьох ключових джерел: державного бюджету, місцевих бюджетів і міжнародної допомоги. У 2023 році тільки через механізм грошової допомоги, реалізований міжнародними організаціями (наприклад, УВКБ ООН, ІОМ, UNICEF), понад 2,3 млн осіб отримали виплати на загальну суму понад 16 млрд грн. Серед програм міжнародної допомоги варто назвати багатосекторальні проекти Multi-Purpose Cash Assistance (MPCA), що адмініструються через платформу ReliefWeb. Також діє національний цифровий сервіс eRecovery³², який дозволяє ВПО подати заявку на компенсацію за зруйноване житло онлайн.

У сфері житлового забезпечення реалізуються численні програми: від модульних містечок до реконструкції гуртожитків та будівництва нового соціального житла. Наприклад, у межах співпраці з Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) у 2023 році було відновлено понад 100 об'єктів для тимчасового проживання у 9 областях України. Додатково, держава компенсує витрати громадян, які безкоштовно розміщують у себе ВПО (згідно з постановою КМУ № 333 (програма «Прихисток»): детальні умови доступні на сайті³³).

---

³² eВідновлення. Програма допомоги від держави. URL: <https://erecovery.diiia.gov.ua/>.

³³ Прихисток / робота : офіц. вебсайт. URL: <https://prykhystok.gov.ua>.

Забезпечення доступу ВПО до інфраструктури та соціальних послуг є обов'язком місцевої влади, яка в межах децентралізації отримала досить широкі повноваження та достатні (у більшості своїй) ресурси. Діти ВПО мають право на безперешкодний вступ до закладів освіти без подання повного пакета документів, а студенти – на переведення між ЗВО за спрощеною процедурою. У межах співпраці МОН та міжнародних організацій (наприклад, ЮНІСЕФ) здійснюється облаштування класів, забезпечення ноутбуками та підручниками. На порталі Дія.Освіта³⁴ розміщено освітні ресурси, відкриті для учнів і педагогів ВПО.

Ринок праці для ВПО є досить складною, але важливою сферою інтеграції. Державна служба зайнятості України³⁵ реалізує програми працевлаштування, стажувань, перекваліфікації, надання мікрогрантів для започаткування бізнесу переселенцями. Наприклад, у 2023 р. понад 12 тис. ВПО отримали компенсації за працевлаштування за програмою «єРобота». Також функціонують міжнародні програми підтримки зайнятості жінок-ВПО, зокрема проєкти від МОП та USAID (частина з них у 2025 р. була згорнута).

У системі підтримки ВПО важлива роль належить громадянському суспільству та волонтерському руху. З перших днів війни саме волонтерські організації забезпечували базові потреби переміщених осіб. Потужними гравцями у цій сфері є «Право на захист», «Карітас Україна», «Восток SOS», а також понад 300 місцевих ініціатив у приймаючих громадах. Їхні послуги охоплюють правову допомогу, супровід при оформленні документів, розселення, освітні та культурні ініціативи. У багатьох регіонах на профільних платформах можна знайти інформацію про доступні на сьогодні сервіси й ініціативи, наприклад, на Інформаційно-координаційній платформі для внутрішньо переміщених осіб в м. Тернопіль та Тернопільській області³⁶.

---

³⁴ Дія.Освіта : офіц. вебсайт. URL: <https://osvita.diiia.gov.ua>.

³⁵ Державна служба зайнятості України : офіц. вебсайт. URL: <https://www.dcz.gov.ua>.

³⁶ Інформаційно-координаційна платформа для внутрішньо переміщених осіб в м. Тернопіль та Тернопільській області. URL: <https://www.vpote.info/>.

У міжнародному вимірі Україна спирається на співпрацю з УВКБ ООН, ІОМ, ПРООН, NRC, Червоним Хрестом та іншими організаціями, які не лише надають пряму допомогу, а й допомагають будувати стратегії довгострокової інтеграції ВПО. Через спільні платформи, зокрема ReliefWeb Response (RW Response)³⁷, здійснюється координація зусиль, розробка стандартів, картування потреб та планування відповідей на кризу переміщення.

2.3.2. Обсяги та джерела фінансування

Фінансування підтримки ВПО здійснюється з таких джерел:

Державний бюджет України – передбачає щомісячні виплати ВПО (через постанову КМУ № 505), видатки на житлові субсидії, компенсації громадам за розміщення ВПО, фінансування соціальних і освітніх програм;

Місцеві бюджети – покривають витрати на розміщення, тимчасове житло, комунальні послуги, зарплату соціальним працівникам, на ремонт приміщень для колективного розміщення;

Міжнародна допомога – вагома частка підтримки надходить через:

ООН (УВКБ ООН, ЮНІСЕФ, ПРООН), Міжнародну організацію з міграції (ІОМ), Червоний Хрест, NRC, Danish Refugee Council, ACTED тощо;

Двостороння донорська допомога – першочергово слід виділити уряди більшості країн ЄС, США, Канади, Норвегії, Австралії та Японії;

Гуманітарні фонди та цільові програми – наприклад, мультисекторальні грошові виплати (Multi-Purpose Cash Assistance), компенсаційні програми (як-от проект eRecovery), проекти житлового будівництва або соціальної підтримки, фінансовані ЄІБ, GIZ, USAID та ін.

У 2023 році через міжнародні механізми ВПО в Україні було виплачено понад 16 млрд грн цільової фінансової допомоги. Загалом за 2022–2024 рр. міжнародне фінансування підтримки ВПО перевищило 2 млрд дол. США.

Вибіркова інформація про конкретну діяльність з підтримки ВПО:

---

³⁷ ReliefWeb Response (RW Response) : вебсайт. URL: <https://www.humanitarianresponse.info>.

- У 2023 році, згідно з звітами Департаменту з питань захисту прав ВПО Мінреінтеграції, найбільше фінансування з місцевих бюджетів для потреб ВПО виділяли Львівська, Дніпропетровська та Полтавська області. Наприклад, у Львові функціонує муніципальна програма підтримки «Місто турботи», яка покриває витрати на комунальні послуги для притулків, організовує харчування та юридичні консультації для ВПО.

- ІОМ/МОМ в Україні, у свою чергу, реалізувала окремі програми з виплат, психологічної допомоги та підтримки мобільності для понад 500 тис. осіб ³⁸.

- У 2023 році почав функціонувати проєкт «Відновлення» (eRecovery) – цифровий сервіс, що дозволяє ВПО подавати заяви на компенсацію за пошкоджене житло. У межах цієї ініціативи, підтриманої Європейським інвестиційним банком та ПРООН, уже надано понад 13 тис. компенсацій на суму понад 1,2 млрд грн. Паралельно GIZ³⁹ (Німеччина) фінансує реконструкцію та обладнання центрів для тимчасового розміщення ВПО у низці регіонів, наприклад, у Харкові, Запоріжжі, Чернівцях.

- Програми житлової підтримки реалізуються за фінансового сприяння ЄС, USAID, Червоного Хреста та інших партнерів. Наприклад, у 2023 році Червоний Хрест України профінансував реконструкцію понад 80 гуртожитків та будинків для тимчасового розміщення сімей ВПО в західних і центральних регіонах країни. Паралельно, ПРООН⁴⁰ спільно з Мінреінтеграції реалізувала програми передачі житлових сертифікатів у Львівській, Івано-Франківській та Вінницькій областях.

- ЮНІСЕФ⁴¹ підтримує облаштування навчальних просторів, закупівлю планшетів та підручників для дітей ВПО. ПРООН у 2022–2024 рр. реалізовувала ініціативи з надання психологічної допомоги, мобільних клінік та фінансування громадських центрів для ВПО. Усе більше донорів також інвестують у розбудову

---

³⁸ Представництво МОМ в Україні. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/mom-v-ukrayini>.

³⁹ Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. URL: <https://www.giz.de/en/worldwide/99935.html>.

⁴⁰ ПРООН в Україні. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine>.

⁴¹ ЮНІСЕФ Україна. URL: <https://www.unicef.org/ukraine>.

цифрових реєстрів для забезпечення прозорого обліку отримувачів допомоги тощо.

Таким чином, фінансування підтримки ВПО в Україні є багатокомпонентною системою, яка базується на координації державних і міжнародних ресурсів. Вона постійно адаптується до змін гуманітарної ситуації, охоплюючи широкий спектр потреб – від грошової допомоги до реінтеграційних проєктів. Збереження та розширення доступу до таких фінансових потоків має вирішальне значення для соціальної стабільності в Україні в умовах затяжного воєнного конфлікту.

2.3.3. Житло, інфраструктура та доступ до послуг

Житлове забезпечення для ВПО в Україні реалізується через такі інструменти:

Тимчасове розміщення в державних і комунальних установах (школи, гуртожитки, санаторії, модульні містечка);

Програма компенсації за безоплатне розміщення ВПО в приватному житлі (грошова допомога орендодавцям);

Проєкти відбудови/реконструкції житла у співпраці з GIZ, ПРООН, Норвезькою радою, ЄІБ (ремонт гуртожитків, будівництво житла);

Процедура отримання компенсації за зруйноване житло через електронну заявку в «Дії» (постанова КМУ № 884).

Освіта: доступ ВПО до закладів освіти гарантований законодавством. Діти можуть вступати до шкіл без повного пакета документів, а студенти – переводитись в інші ЗВО. Доступна дистанційна освіта, гранти від міжнародних фондів, психологічна підтримка.

Медицина: послуги первинної і спеціалізованої медичної допомоги, мобільні клініки, вакцинація, особливий підхід до ментального здоров'я ВПО.

Зайнятість: підтримка через Державну службу зайнятості, короткострокові навчальні програми, мікрогранти, навчальні курси від донорських програм, проєкти перекваліфікації, особливо для жінок та молоді.

У 2022–2024 рр. система житлового забезпечення ВПО істотно трансформувалась: від надзвичайного реагування (розміщення у школах, спортивних залах) до запуску більш довгострокових рішень. Одним із головних інструментів стало тимчасове розміщення у державних та комунальних установах, зокрема гуртожитках, які були відновлені або пристосовані за підтримки донорів. Наприклад, у 2023 році ПРООН, GIZ та інші міжнародні та зарубіжні партнери модернізували гуртожитки в Житомирі, Дрогобичі та Сумах.

Паралельно держава реалізує програму компенсації орендодавцям за безоплатне розміщення ВПО у приватному житлі, яка передбачає щомісячну компенсацію (до 450 грн за особу) – Постанова КМУ № 333. Оформити заявку можна через сайт Прихисток⁴². За даними Мінреінтеграції, лише у 2023 році було компенсовано понад 1 млн ночівель у приватному секторі. Це дозволило забезпечити проживання десятків тисяч людей, зокрема в невеликих містах і селах, де немає гуртожитків або спеціалізованих центрів.

Для ВПО, які втратили житло внаслідок бойових дій, держава забезпечила механізм компенсації за зруйновану або пошкоджену нерухомість через електронну послугу в застосунку «Дія» (постанова КМУ № 884). За даними порталу «єВідновлення», на початок 2024 року було подано понад 100 тис. заявок, з яких понад 12 тис. уже отримали компенсацію у вигляді житлового сертифіката або грошових коштів. Механізм охоплює як домогосподарства з ВПО-статусом, так і без нього, якщо майно було зареєстроване до початку повномасштабної агресії.

Освітній компонент також є ключовим у забезпеченні гідного життя ВПО. Доступ до шкіл, садочків і вищої освіти забезпечено законодавством: діти можуть навчатися незалежно від наявності документів про освіту, місця реєстрації або медичних довідок. МОН спільно з ЮНІСЕФ реалізує програму з

---

⁴² Прихисток / робота : офіц. вебсайт. URL: <https://prykhystok.gov.ua>.

відкриття навчальних хабів, закупівлі техніки та адаптації освітнього середовища⁴³. Вищі навчальні заклади створюють умови для переведення студентів із зони бойових дій та надають психологічну й соціальну підтримку.

У сфері медичної допомоги МОЗ забезпечує доступ ВПО до послуг первинної та спеціалізованої медичної допомоги, зокрема без необхідності декларації на нового лікаря. В регіонах працюють мобільні медичні бригади, зокрема за підтримки ІОМ та Червоного Хреста. Наприклад, у 2023 році в Полтавській і Черкаській областях реалізовано пілотні проекти з комплексного обстеження ВПО у місцях їхнього компактного проживання. Також особлива увага приділяється ментальному здоров'ю: ЮНІСЕФ фінансує програми групової психологічної підтримки у громадах з великою кількістю переміщених осіб.

Сфера зайнятості та економічної інтеграції також охоплює широкий спектр заходів. Державна служба зайнятості України пропонує ВПО послуги перекваліфікації, стажування, працевлаштування, гранти на мікробізнес (через програму «єРобота»)⁴⁴. У 2023 році понад 10 000 ВПО скористалися грантами на розвиток власної справи. USAID та ILO реалізували проекти для підтримки самозайнятості жінок і молоді серед ВПО у Вінницькій, Чернівецькій та Київській областях. У рамках програми «Skills 4 Recovery» від GIZ понад 5 000 осіб пройшли безкоштовні курси з цифрових навичок, логістики, кухарської справи.

Таким чином, Україна вибудовує масштабну систему підтримки ВПО, яка охоплює не лише гуманітарне реагування, але й довгострокову інтеграцію. Програми житлового забезпечення, доступу до медицини, освіти та праці постійно модернізуються, з опорою на цифрові рішення, партнерство з міжнародними донорами та активну участь громад. Багаторівнева модель інтеграції створює передумови для соціальної стабільності й розвитку приймаючих громад, які перебувають у фокусі державної політики.

---

⁴³ ЮНІСЕФ Україна. URL: <https://www.unicef.org/ukraine>.

⁴⁴ Державна служба зайнятості України : офіц. вебсайт. URL: <https://www.dcz.gov.ua>.

Житлове забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні реалізується через кілька ключових механізмів. Серед них – програма «єВідновлення», яка дозволяє отримати компенсацію за зруйноване або пошкоджене житло через портал «Дія». За 2024 рік понад 1 700 сімей ВПО вже отримали нове житло за цією програмою, а ще близько 3 000 очікують на компенсацію. Додатково діє програма «Прихисток», яка передбачає компенсацію витрат громадянам, що безкоштовно розміщують у себе ВПО⁴⁵.

Місцеві органи влади також активно залучені до вирішення житлових питань ВПО. Наприклад, у Закарпатській області реалізується комплексна програма підтримки ВПО на 2023–2025 рр., яка включає будівництво та придбання житла, компенсацію відсоткових ставок за іпотечними кредитами та надання тимчасового житла. У Хмельницькій області в 2023 році на реалізацію місцевих програм підтримки ВПО було виділено 189 млн грн, з яких 101 млн грн – з обласного бюджету⁴⁶.

2.3.4. Роль стейкхолдерів

Підтримка ВПО забезпечується через кооперацію широкого кола стейкхолдерів:

Держава (центральні органи влади): формує політику, адмініструє соціальні виплати, забезпечує нормативну базу.

Місцева влада: реалізує політику на рівні громад, надає житло, інфраструктуру, інтеграційні сервіси, часто бере участь у розробці локальних програм адаптації.

Волонтери та громадянське суспільство: з перших днів війни були рушієм екстреної допомоги ВПО. Забезпечують гуманітарні пакети, юридичну допомогу, психологічну підтримку, освітні ініціативи.

---

⁴⁵ Прихисток / робота : офіц. вебсайт. URL: <https://prykhystok.gov.ua>.

⁴⁶ Звіт про роботу Штабу допомоги вимушеним переселенцям у 2023 році / Хмельницька міська рада. URL: <https://www.khm.gov.ua/uk/content/zvit-pro-robotu-shtabu-dopomogy-vymushenym-pereselencyam-u-2023-roci>.

Міжнародні організації: надають фінансування, технічну допомогу, експертизу та координують великомасштабні програми, як-от Shelter Cluster, Education Cluster, Cash Working Group.

Приватний сектор: відкриває програми стажувань, релокації бізнесів разом з працівниками-ВПО, надає приміщення, фінансує благодійні проекти.

Роль стейкхолдерів у забезпеченні підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні є визначальною для ефективного функціонування системи захисту та інтеграції ВПО. Центральні органи влади, передусім Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерство соціальної політики, МОН, МОЗ та Державна служба зайнятості, формують законодавчу й інституційну базу, адмініструють ключові програми виплат, компенсацій, працевлаштування, а також реалізують цифрові рішення для обліку та обслуговування ВПО. Наприклад, платформа «єВідновлення»⁴⁷ розроблена за участі Мінреінтеграції та Мінцифри і стала інструментом прозорої компенсації за зруйноване житло.

Місцева влада відіграє особливо важливу роль як безпосередній виконавець державної політики в громадах. Вона відповідає за розміщення ВПО, облаштування тимчасових притулків, адаптацію шкіл, надання соціальних і медичних послуг. Приклади таких ініціатив – програма «Простір турботи» у Львові⁴⁸ або створення модульного містечка для ВПО в Чернівцях за підтримки місцевої влади та УВКБ ООН. У Кам'янці-Подільському було відновлено гуртожитки для переселенців спільно з ПРООН⁴⁹.

Волонтерські ініціативи та громадянське суспільство – це «перша хвиля» допомоги, яка виникла ще у 2014 році, а з 2022 року масштабувалась до національного рівня. Такі організації, як «Право на захист»⁵⁰, «Схід SOS»⁵¹, «Карітас України»⁵², надають правову, психологічну, матеріальну допомогу,

---

⁴⁷ єВідновлення. Програма допомоги від держави. URL: <https://erecovery.dii.gov.ua/>.

⁴⁸ «Простір турботи» у Львові офіційно відкрито! URL: <https://tinyurl.com/2hys5te6>.

⁴⁹ ПРООН в Україні. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine>.

⁵⁰ Благодійний фонд «Право на захист». URL: <https://r2p.org.ua>.

⁵¹ Благодійний фонд «Схід SOS». URL: <https://east-sos.org/>.

⁵² Карітас України. URL: <https://caritas.ua>.

супроводжують ВПО при отриманні статусу, консультують з житлових та соціальних питань. У 2023 році «Право на захист» відкрила понад 25 мобільних пунктів надання допомоги у громадах на заході та півночі України.

Міжнародні організації відіграють роль стабілізатора та донора інституційної спроможності. Вони забезпечують технічну та фінансову підтримку державі й громадам, а також координують діяльність через кластери – наприклад, Shelter Cluster, Cash Working Group та Education Cluster. УВКБ ООН організовує розміщення та фінансування житлових проєктів, ІОМ займається мобільністю та працевлаштуванням, UNICEF – підтримкою дітей ВПО. На платформі ReliefWeb Response⁵³ публікуються актуальні звіти та карти гуманітарних потреб.

Приватний сектор також все активніше долучається до підтримки ВПО: багато компаній реалізують програми релокації бізнесів разом із працівниками, підтримки зайнятості, стажування та цифрового навчання. Наприклад, компанія SoftServe ініціювала програму перекваліфікації ІТ-фахівців серед ВПО, а Rozetka і Нова пошта у 2023 році створили тимчасові робочі місця в регіонах, які приймають найбільше переселенців. Платформа «Прихисток / робота» публікує вакансії спеціально для людей з тимчасовим місцем проживання⁵⁴.

Також особливу роль у координації стейкхолдерів відіграють платформи та реєстри, де зібрана інформація про сервіси, права, корисні контакти та оголошення про допомогу. Цей ресурс об'єднує ініціативи держави, донорів, громадських структур та місцевих адміністрацій. Таким чином, він є цифровою точкою входу для мільйонів людей, які потребують послуг.

2.4. Проблеми ВПО

Проблемам ВПО присвячено чисельні публікації науковців, аналітиків та журналістів.

---

⁵³ ReliefWeb Response (RW Response) : вебсайт. URL: <https://www.humanitarianresponse.info>.

⁵⁴ Прихисток / робота : офіц. вебсайт. URL: <https://prykhystok.gov.ua/jobs-all>.

Відповідно до дослідження Національного інституту стратегічних досліджень «Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення», ВПО в Україні зіштовхуються з комплексом взаємопов'язаних проблем, які ускладнюють їхню інтеграцію в приймаючі громади та посилюють соціальну напругу. Однією з найбільш критичних є житлова проблема – більшість ВПО були змушені залишити власне житло без змоги повернутись, натомість ринок оренди у приймаючих регіонах виявився не готовим до масштабного попиту. Житло часто недоступне за ціною, має низьку якість або обмежений обсяг, особливо в малих громадах.

Наступним системним викликом є працевлаштування. Через втрату соціального капіталу, документів, робочих зв'язків, а часто і професійної відповідності новим регіональним умовам, переселенці не можуть швидко інтегруватися у місцевий ринок праці. Більшість мають тимчасовий або нестабільний дохід, а деякі стикаються з дискримінацією або нерівним доступом до вакансій. Особливо це стосується жінок, осіб з інвалідністю, людей передпенсійного віку.

Не менш важливою проблемою залишається доступ до соціальних послуг. Серед найбільш запитуваних – медична допомога, адміністративні послуги, соціальна підтримка та освітні сервіси для дітей. У багатьох випадках переселенці не мають постійної реєстрації в новому місці проживання, що обмежує або унеможлиблює доступ до державних сервісів. Це створює ризики для реалізації базових прав та поглиблює соціальну вразливість ВПО.

Велике занепокоєння викликає стан ментального здоров'я переселенців. Посттравматичні стани, стрес, невизначеність щодо майбутнього, соціальна ізоляція та побутові труднощі спричиняють зростання депресивних розладів, тривожності, емоційного вигорання. Найбільш вразливими є діти, люди похилого віку та особи, які вже мали попередній психоемоційний досвід травм. Нестача безкоштовних психосоціальних послуг лише погіршує ситуацію.

Крім того, окрему категорію проблем становить юридична та інформаційна ізоляція частини ВПО. Багато переселенців не обізнані з

актуальними механізмами державної підтримки, змінами законодавства чи можливостями влаштування. Це призводить до нерівного доступу до виплат, програм зайнятості, житлових ініціатив, або викликає порушення, які згодом можуть бути підставою для скасування статусу ВПО.

Насамкінець дослідження Національного інституту стратегічних досліджень «Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення» наголошує, що значним бар'єром для сталого поліпшення становища ВПО є нестача скоординованої міжсекторальної політики. У дослідженні наголошується, що без належної взаємодії держави, місцевого самоврядування, міжнародних партнерів та громадських організацій неможливо ефективно реагувати на виклики, пов'язані з внутрішнім переміщенням. Відсутність єдиної стратегії, оновлених реєстрів і сталого фінансування підсилює ризик маргіналізації переселенців як соціальної групи⁵⁵.

Дослідження Ірини Трубавіної «Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними»⁵⁶ аналізує ключові виклики, з якими стикаються ВПО в Україні, та підкреслює необхідність системного підходу до їхньої соціальної підтримки. Автор наголошує, що однією з основних проблем є житлова. Багато переселенців втратили свої домівки через збройний конфлікт, і навіть після його завершення повернення стає неможливим через зруйновану інфраструктуру. Це створює потребу в забезпеченні тимчасовим або постійним житлом для ВПО. Крім того, ВПО стикаються з труднощами в адаптації до нових умов життя. Вони залишили свої соціальні зв'язки, роботу та звичне середовище, що ускладнює інтеграцію в нові громади. Це вимагає від соціальних служб індивідуального підходу до кожної родини, з урахуванням їхніх специфічних потреб. Дослідження також акцентує на необхідності розробки нових стандартів соціальних послуг, орієнтованих на потреби ВПО. Це включає не лише адміністративну підтримку, але й

---

⁵⁵ Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення / Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahy-problemy-ta-sposoby-yikh>.

⁵⁶ Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8a338e50-a725-4397-b169-15f24fe6f832/content>.

психологічну допомогу, сприяння в працевлаштуванні та доступ до освіти. Забезпечення таких послуг сприятиме успішній інтеграції ВПО в нові громади та відновленню їхнього повноцінного життя.

У своєму блозі на «Українській правді» Олексій Гончаренко аналізує ключові проблеми, з якими стикаються ВПО в Україні⁵⁷:

1. *Житлова проблема.* Головною проблемою для ВПО є відсутність доступного житла. Багато переселенців змушені орендувати житло за високими цінами або проживати в тимчасових умовах, які часто не відповідають базовим стандартам, особливо для родин з дітьми та людей з інвалідністю. Гончаренко пропонує:

2. *Фінансова підтримка та виплати.* Грошова допомога від держави є критично важливою для ВПО, особливо для тих, хто втратив дім, майно та засоби для існування. Наразі близько 2,6 млн осіб отримують виплати, але з 1 березня 2024 року ця кількість зменшиться на 170 тис. через бюджетні обмеження. Гончаренко наголошує на необхідності:

3. *Проблеми працевлаштування.* ВПО стикаються з труднощами у пошуку роботи через:

Брак вакансій за спеціальністю та рівнем освіти.

Низьку заробітну плату на наявних робочих місцях.

Небажання роботодавців наймати переселенців.

Недостатні професійні навички та досвід.

Особливо вразливими є самотні жінки з дітьми та люди передпенсійного віку.

Загалом, автор підкреслює, що ВПО – це не навантаження на систему, а громадяни, яким держава повинна допомогти реінтегруватися в суспільство. Зміна підходу до вирішення їхніх проблем дозволить зберегти економічно активне населення та сприятиме розвитку країни.

---

⁵⁷ Гончаренко О. Три найголовніші проблеми ВПО в Україні: що потрібно змінити? *Українська правда*. 2024. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/goncharenko/65e857854edc4/>.

Стаття на платформі «Соціальна країна» аналізує ключові проблеми, з якими стикаються ВПО в Україні, та пропонує шляхи їх вирішення⁵⁸.

Серед основних проблем ВПО виділяють:

- *Житлове питання.* Багато ВПО проживають у тимчасових притулках або у родичів, що створює додаткове навантаження на сім'ї та громади. За даними UNHCR, понад 50% ВПО мають проблеми з постійним житлом.

- *Працевлаштування.* Відсутність документів, дискримінація на ринку праці та обмежений доступ до навчальних програм ускладнюють працевлаштування ВПО. За даними МОП, лише близько 30 % ВПО отримали стабільну роботу.

- *Освіта та медична допомога.* Діти ВПО часто стикаються з труднощами при вступі до шкіл через брак місць та необхідність адаптації. Медична допомога для ВПО також залишається проблематичною через відсутність медичних установ у тимчасових місцях проживання та обмежені ресурси місцевих лікарень.

Інформаційне повідомлення «Два роки війни: стан і потреби ВПО в Україні», опублікована на платформі «ЗМІ для змін», базується на опитуванні 682 ВПО, переважно з Донецької, Херсонської, Запорізької та Луганської областей, які наразі проживають у Києві. Метою дослідження було виявити ключові проблеми, з якими стикаються переселенці після двох років повномасштабної війни⁵⁹.

Основні проблеми, виявлені в цьому дослідженні:

- *Фінансова нестабільність:* 65,3 % респондентів зазначили нестачу коштів як головну потребу. Більшість ВПО (91,6 %) покладаються на державні виплати як основне джерело доходу. Це вказує на високий рівень економічної вразливості та залежності від соціальної допомоги.

---

⁵⁸ Проблеми внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні та їх вирішення. *WelfareGreen*. 2024. URL: <https://welfare.green/problemi-vnutrishno-peremishhenikh-osib-vpo-v-ukraini-ta-ikh-virishennya/>.

⁵⁹ Два роки війни: стан і потреби ВПО в Україні. *Волонтерська спілка «Поруч»*. 2025. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/185978/2024-03-25-dva-roky-viyny-stan-i-potreby-vpo-v-ukraini/>.

• *Проблеми з житлом:* 84,4 % опитаних змушені орендувати житло, причому 89,3 % роблять це без офіційного договору. Це створює ризики нестабільності проживання та ускладнює доступ до соціальних послуг.

• *Освітні бар'єри для дітей:* 12,3 % дітей ВПО не відвідують навчальні заклади через відсутність місць, фінансові труднощі або переповненість шкіл і садочків. Це обмежує можливості для соціалізації та розвитку дітей.

• *Інформаційна ізоляція:* 39,6 % респондентів відзначили труднощі з орієнтацією в новому місті, транспортом та браком інформації про доступні послуги. Це ускладнює адаптацію та інтеграцію ВПО у нові громади.

Дослідження підкреслює необхідність комплексного підходу до підтримки ВПО, включаючи забезпечення житлом, доступ до освіти, фінансову стабільність та інформаційну підтримку. Також важливо враховувати специфічні потреби різних груп переселенців для ефективної інтеграції в приймаючі громади.

Стаття в «Економічній правді» аналізує провал урядового експерименту з будівництва житла для ВПО в Україні. Попри виділення значних коштів, проєкт не стартував через низьку якість підготовки та відсутність прозорих процедур. Це призвело до затримок у реалізації та невикористання наданих ресурсів⁶⁰. Основні проблеми включають відсутність чітких критеріїв відбору виконавців, непрозорі тендерні процедури та недостатню координацію між органами влади. Ці фактори поставили під сумнів ефективність використання коштів, зокрема тих, що надаються Європейським Союзом на соціальні проєкти. Експерти закликають до реформування підходів до реалізації таких ініціатив, зокрема впровадження прозорих конкурсів та посилення контролю за використанням бюджетних коштів.

Проблеми доступу дітей ВПО до освіти в різних регіонах України

Що стосується дітей, зокрема, у домогосподарствах ВПО, де є принаймні одна дитина, зазначено значно вищий рівень потреб у різних сферах, таких як

---

⁶⁰ Бурдей Н., Курілець О. Експеримент провалюється, навіть не почавшись? Як уряд збирається будувати житло для ВПО. *Економічна правда*. 2025. URL: <https://epravda.com.ua/power/eksperiment-provalivsya-navit-ne-pochavshis-yak-uryad-zbirayetsya-buduvati-zhitlo-dlya-vpo-805099/>.

продовольство, одяг, засоби гігієни та медикаменти. Серед цих домогосподарств 84% складають сім'ї з дітьми, а середній розмір домогосподарства з дітьми становить три особи. Це також вказує на високий рівень уразливості цих сімей, оскільки багато з них змушені вдаватись до економії або до більш радикальних стратегій, таких як зменшення витрат на житло чи продовольчі товари.

Ще одним важливим моментом є питання соціальної адаптації дітей ВПО. Враховуючи великі потоки переміщення, особливо з прифронтових територій, важливою проблемою для дітей є не тільки фізичні потреби, але й соціальні, зокрема в забезпеченні доступу до освіти та соціальних послуг. Переміщені родини, зокрема з Харківської, Донецької та Луганської областей, потребують спеціальної підтримки для інтеграції в нові громади, що включає створення умов для навчання, отримання медичних послуг і підтримки в психологічному плані.

Станом на 1 вересня 2024 року, кількість учнів, які мають статус ВПО в Україні, складає загалом 222 813 осіб, з яких 107 815 – дівчата. Ці дані надають важливу інформацію для планування освітніх ініціатив, орієнтуючись на потреби дітей ВПО, зокрема в умовах війни та переміщення. Найбільше учнів ВПО зареєстровано в таких областях, як Донецька (29 540 учнів), Харківська (28 122 учнів) і місті Києві (21 762 учнів). Це відповідає загальному тренду, що вказує на високу концентрацію внутрішньо переміщених осіб у найбільших і найбільш постраждалих від конфлікту регіонах.

Деталізація за статтю показує, що у більшості областей спостерігається тенденція до рівного розподілу між хлопцями та дівчатами серед учнів ВПО, хоча є регіони з більшою кількістю дівчат. Наприклад, в Київській області серед 12 583 учнів 6 111 припадає на хлопців, а 6 472 – на дівчат. Це важливо для планування спеціальних освітніх програм, які можуть потребувати адаптації до вікових та статевих особливостей.

Аналіз динаміки кількості школярів-ВПО у 2022–2024 рр. показує різке зростання числа дітей, які шукають місце для навчання в Україні та за її межами внаслідок війни. За оперативною інформацією, станом на 20 травня 2022 року, до тимчасових реєстрів внесено інформацію про понад 125 тис. дітей, що

прибули в різні регіони країни. Більшість із них отримує освіту в закладах за місцем тимчасового перебування, зокрема у Львівській, Івано-Франківській, та інших областях. Важливим є те, що до початку 2022/2023 н. р. 73 тис. дітей ВПО здобувають освіту, що складає 58,1 % від загальної кількості тимчасово переміщених осіб. Динаміка кількості школярів ВПО продовжувала змінюватися, оскільки частина дітей евакуювалася за кордон, а інші залишалися в Україні, в той час як освітній процес часто здійснювався дистанційно чи в змішаному форматі.

На нашу думку, проблеми доступу дітей ВПО до освіти в Україні є складними і варіюються в залежності від регіону, але деякі з основних проблем можна узагальнити наступним чином:

1. *Руйнування освітньої інфраструктури.* В умовах війни значна частина закладів освіти, особливо в прифронтових зонах і на тимчасово окупованих територіях, була зруйнована або пошкоджена. Це значно ускладнює доступ дітей ВПО до освіти, адже в таких регіонах школи не можуть функціонувати на повну потужність, а діти вимушені навчатися в тимчасових умовах або дистанційно, що не завжди є ефективним.

2. *Дефіцит педагогічного персоналу.* Вчителі та педагогічні працівники, які залишилися на територіях, що постраждали від війни, не завжди можуть забезпечити належний рівень освіти дітям ВПО. Більше того, часто виникають труднощі з підготовкою педагогів до роботи з дітьми, які пережили стрес, травми або мають особливі освітні потреби.

3. *Обмеженість інклюзивних програм.* У деяких регіонах України не вистачає інклюзивних класів або програм, які могли б адаптувати навчання для дітей ВПО з інвалідністю чи особливими освітніми потребами. Це ускладнює процес інтеграції дітей ВПО в освітнє середовище.

4. *Нерівномірний доступ до дистанційного навчання.* У регіонах, що постраждали від війни, діти ВПО часто стикаються з труднощами доступу до інтернету, що ускладнює їхню можливість навчатися через онлайн-платформи. Відсутність належної інфраструктури, нестабільний інтернет-зв'язок або

відсутність технічних засобів у родин можуть стати значними бар'єрами для освіти.

5. *Соціальна ізоляція та психологічні бар'єри.* Діти ВПО часто переживають психологічні травми через втрату дому, руйнування соціальних зв'язків і переїзд у нові регіони. Це може спричиняти проблеми з адаптацією в новому освітньому середовищі. Школи не завжди мають достатні ресурси для забезпечення належної психологічної підтримки.

6. *Адміністративні та правові бар'єри.* Незважаючи на наявність законодавчих змін, які спрощують зарахування дітей ВПО до шкіл, у деяких регіонах досі існують адміністративні труднощі, пов'язані з відсутністю документів, необхідних для зарахування дітей. Це може стати серйозним бар'єром для родин, які були змушені покинути свої домівки без документів або з неповними даними.

7. *Недостатність фінансування та ресурсів.* Багато навчальних закладів, особливо в регіонах, де концентрація ВПО є високою, стикаються з проблемами фінансування. Це стосується як матеріально-технічного забезпечення, так і підтримки вчителів, а також необхідності розширення інфраструктури для інтеграції дітей ВПО.

На основі аналізу низки досліджень та публікацій, можна виокремити такі ключові проблеми ВПО в Україні:

1. *Житлова нестабільність.*

- Понад 80 % ВПО орендують житло, часто без договорів, що позбавляє їх захисту та стабільності.

- Брак державного соціального житла та провал програм його будівництва.

- Обмежений доступ до компенсацій за зруйноване чи втрачене житло.

2. *Фінансова вразливість.*

- Для більшості ВПО державні виплати залишаються єдиним джерелом доходу.

- Значна частина не має постійної роботи або доходу, що не дозволяє покривати базові потреби.

- Зменшення державної допомоги з 2024 року (її зниження в реальному обліку з урахуванням впливу інфляції) ускладнює виживання малозабезпечених родин.

3. Проблеми працевлаштування.

- Обмежений доступ до ринку праці через втрату професійних навичок, в окремих випадках дискримінацію за віком, відсутність вакансій за фахом тощо.

- Особливо вразливі – молодь, жінки з дітьми, люди з інвалідністю, особи передпенсійного віку.

- Потреба в перенавчанні, перекваліфікації за короткотерміновими курсами, частковими кваліфікаціями та мікрокваліфікаціями, підтримці мікропідприємництва.

4. Обмежений доступ до соціальних та медичних послуг.

- Переселенці часто не мають офіційної реєстрації, що ускладнює доступ до медицини, освіти, соціального захисту.

- Переповнені школи й садочки не можуть прийняти всіх дітей ВПО.

- У сільських і прифронтових районах відсутня належна медична інфраструктура.

5. Психосоціальні виклики.

- Високий рівень хронічного стресу, тривоги, депресії, емоційного вигорання.

- Обмежений доступ до психологічної допомоги, особливо для жінок, дітей та людей літнього віку.

- Зростання випадків домашнього насильства через психоемоційне виснаження.

6. Інформаційна ізоляція та адаптація.

- Недостатність або відсутність актуальної інформації про права, сервіси, процедури для ВПО.

- Складнощі з орієнтацією в новому середовищі (транспорт, послуги, установи).

- Брак інтеграційних програм на рівні громад.

7. Адміністративні та нормативні бар'єри.

- Складна або заплутана процедура реєстрації та оновлення статусу ВПО.
- Нечіткі критерії для збереження/втрати статусу, що призводить до зловживань або несправедливого позбавлення виплат.
- Брак міжвідомчої координації та стабільного фінансування програм підтримки.

Підсумовуючи слід зауважити, що проблеми ВПО є комплексними й взаємопов'язаними. Вони потребують системного міжвідомчого реагування, орієнтованого як на короткострокову гуманітарну допомогу, так і на довгострокову інтеграцію, економічну активізацію та забезпечення прав і гідності переселенців.

2.5. Аналіз внутрішньої релокації підприємств

У період повномасштабної війни в Україні релокація підприємств, включаючи й тих, що представляють бюджетну сферу, стала однією з ключових антикризових стратегій збереження економічної активності. Урядова програма релокації, ініційована Міністерством економіки, дозволила перемістити підприємства з зон активних бойових дій у відносно безпечні західні регіони країни. Основна мета програми – забезпечення безперервності виробничої діяльності, збереження робочих місць та підтримка локальних економік, що приймають переміщені підприємства. Зокрема, станом на 2025 р. до програми долучилися майже 8 000 компаній, що змінили регіон своєї реєстрації, серед яких понад 690 підприємств пройшли через державну програму, з них 477 вже відновили роботу.

Основні аспекти програми:

Безоплатна допомога: перевезення обладнання, переміщення працівників та пошук нових приміщень для виробництва.

Пріоритетність: першочергово допомога надається компаніям, які виробляють товари першої необхідності.

Співпраця з державними підприємствами: «Укрзалізниця» та «Укрпошта» залучені для перевезення обладнання. Регіони для релокації: Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Вінницька, південні території Волинської та Рівненської областей.

Крім того, існують регіональні програми підтримки релокації, зокрема в Ужгороді, Івано-Франківську та Коломиї, які надають консультації, допомагають у пошуку місць для підприємств та підтримують запуск бізнесу на новому місці. У випадках, коли внутрішня релокація неможлива, підприємства можуть розглянути можливість переміщення за кордон. Основні аспекти:

Польща як основний напрямок: станом на початок квітня 2022 року в Польщі зареєстровано майже 22 тис. компаній з українським капіталом, порівняно з 100 до війни.

Пільгові умови: українські громадяни можуть легально працювати в Польщі протягом 1,5 року; підприємці мають можливість зареєструвати компанію онлайн у формі ТОВ.

Обмеження на виїзд: чоловіки віком від 18 до 60 років можуть виїхати за кордон лише за наявності певних умов, таких як відстрочка від призову, наявність трьох і більше дітей на утриманні тощо.

Підготовка документів: перед релокацією необхідно підготувати відповідний пакет документів та врахувати податкові зобов'язання в країні призначення.

Окремі рекомендації для підприємців стосовно релокації підприємств:

Оцінка ризиків і переваг: перед прийняттям рішення про релокацію важливо ретельно зважити всі можливі ризики та переваги.

Підготовка до релокації: забезпечити належну підготовку, включаючи логістику, документообіг та комунікацію з працівниками.

Використання державних програм: скористатися наявними урядовими та регіональними програмами підтримки релокації.

Консультації з фахівцями: звернутися за консультацією до експертів з питань релокації, права та податкового законодавства⁶¹.

Важливо зазначити, що релокації підлягали не лише приватні підприємства, а й організації бюджетної сфери – заклади освіти, охорони здоров'я, культури. У цих випадках мова йде не лише про переміщення матеріально-технічної бази, а й створення умов для безперервного надання суспільно значущих послуг. Наприклад, переміщення навчальних закладів до інших областей вимагало облаштування нових приміщень, налагодження житлових умов для викладачів, вирішення питань логістики та відновлення навчального процесу, що часто супроводжувалося труднощами з комунікацією з органами місцевої влади, нестачею ресурсів або браком підготовленої інфраструктури.

В країні запущена платформа релокації бізнесу від Prozorro.Sale⁶² – це цифровий інструмент, створений для підтримки українських підприємств, які змушені переміщувати свої потужності через війну. Це відбулося за ініціативи Міністерства економіки України за підтримки Мінцифри, проєкту Дія.Бізнес та USAID. На сьогодні платформа забезпечує централізовану подачу заявок на релокацію через майданчик E-Tender. Вона дозволяє підприємствам отримати допомогу в перевезенні обладнання, пошуку нових приміщень, розселенні працівників та відновленні логістичних ланцюгів.

Процес релокації включає кілька етапів: реєстрація та заповнення заявки в особистому кабінеті, отримання інформаційної підтримки від менеджера майданчика, розгляд заявки Міністерством економіки та залучення виконавців, таких як Укрзалізниця, Укрпошта та обласні військові адміністрації, для організації переміщення. Підприємства можуть відстежувати статус своєї заявки через особистий кабінет на електронному майданчику.

---

⁶¹ Сухорукова Г. Внутрішня та зовнішня релокація: корисна інформація для українського бізнесу. *Kyivstar Business Hub*. 2022. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/vnutrishnya-ta-zovnishnya-relokaciya-korysna-informacziya-dlya-ukrayinskogo-biznesu>.

⁶² Платформа для релокації бізнесу в безпечніші регіони. *Prozorro Sale*. URL: https://prozorro.sale/marketplace_landing-page/.

Платформа охоплює релокацію до 14 регіонів України, включаючи Закарпатську, Львівську, Івано-Франківську та інші області. Після ухвалення позитивного рішення про переміщення, підприємство отримує пакет державної підтримки, що включає підбір місця розташування, допомогу з перевезенням, сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників, а також підтримку у відновленні логістики та пошуку ринків збуту.

Аналітичні дані платформи Opendatabot від 30 листопада 2023 року демонструють⁶³, що 7 820 компаній переїхали по Україні від початку повномасштабного вторгнення. Найбільше компаній виїхало з Києва (33 %), Дніпропетровської та Київської областей, тоді як приймаючими регіонами стали Львівська (24 %), Закарпатська (14,5 %), Чернівецька (9,8 %) та інші західні області. Це призвело до зростання податкових надходжень до місцевих бюджетів – у Львівській області частка власних доходів зросла до 67,8 % у 2024 р. Однак разом із позитивними змінами релокація супроводжувалася низкою викликів: від повторного переміщення через зміну безпекової ситуації – до складної адаптації на нових ринках і інтеграції в місцеві економіки.

Особливістю бюджетної сфери є її залежність від централізованого фінансування та наявності регуляторних бар'єрів. Наприклад, для переміщення закладу освіти потрібні не лише ресурси для транспортування майна, а й нормативна база щодо змін у ліцензії, акредитації та штатному розписі. Подібні труднощі виникають і в охороні здоров'я – релоковані лікарні стикаються з проблемою втрати фахівців, недостатністю обладнання, потребою в узгодженні з НСЗУ. У культурній сфері, особливо для музеїв чи театрів, окремою складністю стає збереження фондів та відновлення глядацької аудиторії.

Проблеми релокованих підприємств також включають логістичні труднощі, нестачу виробничих площ у приймаючих громадах, дефіцит кадрів, потребу у відновленні ланцюгів постачання, переналагодженні ринків збуту.

Часто підприємства потребують допомоги у відновленні ділових контактів, формуванні команд, розміщенні персоналу. У відповідь на ці виклики

---

⁶³ 7820 компаній переїхали по Україні від початку повномасштабного вторгнення. *Опендatabot*. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war-2>.

було розроблено Посібник з релокації від GoLocal за підтримки USAID, що містить чіткий алгоритм дій для МСП, а також рекомендації для органів місцевого самоврядування щодо залучення бізнесу до громад⁶⁴.

Основні підходи до релокації підприємств:

1. Види релокації

Посібник визначає три основні типи релокації:

Повна релокація: переміщення всіх виробничих засобів і ресурсів підприємства на нове, безпечне місце.

Часткова релокація: перенесення частини виробничих потужностей або певних департаментів на нове місце, при цьому інші підрозділи залишаються на попередньому місці.

Змішана релокація: відкриття нового підрозділу підприємства та переміщення частини персоналу для роботи у місці релокації, при цьому основні виробничі потужності продовжують функціонувати за попереднім місцем розташування.

2. Покроковий процес релокації

Процес релокації підприємства включає наступні етапи:

Ситуаційний аналіз: оцінка поточної ситуації підприємства, включаючи ризики, ресурси та можливості.

Визначення цілей релокації: чітке формулювання мети переміщення, наприклад, забезпечення безпеки персоналу, збереження виробництва або доступ до нових ринків.

Пошук потенційних варіантів для релокації: аналіз можливих місць для переміщення з урахуванням інфраструктури, логістики та інших факторів.

Підготовка підприємства до релокації та сама релокація: планування та виконання процесу переміщення, включаючи логістику, транспортування обладнання та персоналу.

---

⁶⁴ Посібник з релокації підприємств. Покроковий план дій підприємств з релокації. USAID. 2022. URL: <https://golocal-ukraine.com/wp-content/uploads/2022/10/relokacziya-pidpri%D1%94mstv.pdf>.

Початок роботи та налагодження діяльності компанії на новому місці: відновлення операційної діяльності, адаптація до нового середовища та інтеграція в місцеву економіку.

3. Чек-листи та додатки

Посібник містить практичні інструменти, такі як:

Чек-лист вимог та потреб підприємства у процесі релокації: допомагає систематизувати необхідні дії та ресурси для успішного переміщення.

Перелік запитань за сферами скринінгу внутрішнього потенціалу підприємства для релокації: допомагає оцінити готовність підприємства до релокації та визначити ключові аспекти, які потребують уваги.

Ці інструменти сприяють структурованому підходу до релокації, забезпечуючи підприємствам можливість мінімізувати ризики та ефективно адаптуватися до нових умов.

4. Роль приймаючих громад

Окремий посібник розроблений для приймаючих громад, який містить рекомендації щодо залучення та прийому релокованих підприємств. Це включає оцінку потенціалу громади, створення команди із залучення підприємств, визначення ключових стейкхолдерів, формування цілей громади, підготовку плану дій, комунікаційну кампанію та інтеграцію підприємства в економічне та соціальне життя громади.

Станом на травень 2025 року релокація українських підприємств продовжує залишатися важливим інструментом адаптації бізнесу до умов війни. Хоча темпи переміщення компаній зменшилися порівняно з попередніми роками, процес релокації сприяв економічній активізації безпечніших регіонів та відкрив нові можливості для розвитку бізнесу.

Динаміка релокації⁶⁵:

- *Зменшення кількості релокацій:* У 2024 р. 11 083 компанії змінили свою юридичну адресу в межах України, що на 18% менше порівняно з 2023 р., коли

---

⁶⁵ ABiznes : вебсайт. URL: <https://abiznes.com.ua/>.

було зафіксовано 14 136 релокацій. Це свідчить про поступову стабілізацію та адаптацію бізнесу до нових умов.

- *Галузева структура:* Найбільшу частку серед релокованих підприємств становлять компанії, що займаються оптовою торгівлею (32,4 %), будівництвом (6,3 %) та операціями з нерухомістю (4,8 %).

Територіальний розподіл переміщень:

- *Регіони, з яких виїжджають:* Найчастіше підприємства переїжджають з Києва (33,2 %), Дніпропетровської області (9,6 %) та Київської області (8,5 %) ⁶⁶.

- *Регіони, куди переїжджають:* Популярними напрямками для релокації стали Львівська (24 %), Закарпатська (14,5 %), Чернівецька (9,8 %), Івано-Франківська (8,3 %), Хмельницька (7,3 %) та Тернопільська (6,3 %) області ⁶⁷.

- *Повернення до попередніх регіонів:* Деякі компанії після стабілізації ситуації повертаються до своїх початкових регіонів, зокрема до Києва.

Відновлення діяльності:

- *Урядова програма релокації:* У рамках програми релокації бізнесу 692 підприємства були переміщені зі зони активних бойових дій до безпечних регіонів України. З них 477 компаній вже відновили свою роботу ⁶⁸.

Зовнішня експансія:

- *Розширення на європейські ринки:* Українські підприємства активно виходять на ринки Центральної та Західної Європи. У Польщі, де проживає значна українська діаспора, кожен десятий новий бізнес у 2024 році був українським. Компанії, такі як Lviv Croissants та !FEST, відкривають нові заклади в Польщі, Чехії, Німеччині, Швейцарії, Франції та Великій Британії ⁶⁹.

---

⁶⁶ Mygal M. Релокація бізнесу в умовах війни: у які регіони переїжджають підприємства / Ін-т аналітики та адвокатури. 2024. URL: <https://iaa.org.ua/articles/business-relocation-in-times-of-war-what-regions-are-companies-moving-to/>.

⁶⁷ За рік війни в більш безпечні регіони релоковано 800 підприємств, – Тетяна Бережна / Мін-во економіки, довкілля та сільського господарства України. 2023. URL: <https://me.gov.ua/news/detail?lang=uk-ua&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db&title=zarikviinivbilsh>.

⁶⁸ Скільки підприємств відновили свою діяльність після релокації: статистика від Мінекономіки. *Дебет-Кредит*. 2022. URL: <https://news.dtki.ua/society/economics/77630-skilki-pidprijemstv-vidnovili-svoiu-diialnist-pislia-relokaciyi-statistika-vid-minekonomiki>.

⁶⁹ Kahn M., Koper A. Ukrainian businesses in emerging Europe eye westward expansion. *Reuters*. 2025. URL: https://www.reuters.com/markets/europe/ukrainian-businesses-emerging-europe-eye-westward-expansion-2025-01-07/?utm_source=chatgpt.com.

Вплив на регіональні бюджети:

• *Зростання податкових надходжень:* Релокація бізнесу позитивно вплинула на бюджети західних областей України. Наприклад, у Львівській області частка податків у бюджеті зросла з 44,8 % у 2021 році до 67,8 % у 2024 році, а частка дотацій зменшилася з 50,3 % до 24,5 %⁷⁰.

Релокація бізнесу в Україні в умовах війни стала не лише засобом виживання, а й можливістю для розвитку та розширення. Попри зменшення темпів переміщення, підприємства продовжують адаптуватися до нових умов, відкривати нові ринки та сприяти економічному зростанню як всередині країни, так і за її межами.

Попри складнощі, релокація відкрила нові можливості: підприємства, які адаптувались у нових умовах, отримали доступ до нових ринків, інтегрувалися в економічне життя приймаючих регіонів та стали чинником їхнього економічного зростання. Бюджетні установи, що продовжили свою діяльність на нових місцях, забезпечують доступ громадян до критичних соціальних послуг, сприяючи стабільності та стійкості громад у воєнний період.

Насамкінець зауважимо, що внутрішня релокація в Україні є не лише засобом збереження підприємств у кризових умовах, а й одним із драйверів регіонального розвитку. Водночас її ефективність залежить від комплексного підходу – державної підтримки, ініціатив громад, нормативної гнучкості та готовності самих підприємств до змін. У майбутньому саме релоковані структури можуть відіграти ключову роль у післявоєнному відновленні країни.

Висновки та пропозиції до розділу 2

Висновки

1. Попри наявність законодавчої та інституційної бази, яка регламентує політику щодо ВПО та внутрішніх трудових мігрантів, система підтримки часто виявляється недостатньо ефективною через фрагментарність, слабку міжвідомчу

---

⁷⁰ Як релокація бізнесів відобразилася на бюджетах областей. *Слово і діло*. 2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/11/20/infografika/ekonomika/yak-relokacziya-biznesiv-vidobrazylasya-byudzheta-oblastej>.

координацію, неточний статистичний облік і нерівномірність реалізації заходів на місцях. Найбільшим викликом для переселенців залишається забезпечення житлом. Оренда за високими цінами, відсутність правових гарантій, нестача державного житла – все це посилює вразливість ВПО. Запущені програми, зокрема «Відновлення» та «Прихисток», хоч і є дієвими, не здатні охопити весь обсяг потреб.

Інтеграція в нові громади ускладняються також обмеженим доступом до ринків праці. Після переміщення значна частина ВПО не може реалізувати свій професійний потенціал через невідповідність навичок, втрату соціального капіталу або дискримінаційні бар'єри. У сфері освіти критичними залишаються нестача місць у школах, нестабільність освітнього процесу, відсутність психологічного супроводу та обмежені ресурси для інклюзивної освіти. Усе це формує додаткові ризики для соціальної адаптації дітей ВПО.

Окремим блоком проблем виступають психосоціальні виклики. ВПО, особливо діти, жінки, особи похилого віку, перебувають у стані хронічного стресу, що посилюється невизначеністю, побутовими труднощами, втратою близьких і життєвих орієнтирів. Недостатній доступ до послуг ментального здоров'я ускладнює стабілізацію внутрішнього стану переселенців. Зафіксовано зростання емоційного вигорання, тривожних та депресивних станів, особливо серед тих, хто не має постійного житла чи стабільного доходу.

2. Важливою реакцією на загрозу стала масштабна релокація підприємств. З 2022 року понад 11 тис. компаній змінили місце юридичної реєстрації, а близько 700 пройшли через державну програму релокації. Це дозволило зберегти виробничу діяльність, робочі місця, активізувати локальні економіки в безпечніших регіонах. Проте низка викликів – дефіцит приміщень, логістичні бар'єри, труднощі з кадрами – продовжують стримувати ефективну адаптацію переміщених підприємств, особливо у бюджетній сфері (освіта, охорона здоров'я, культура).

3. Наголошується на необхідності довгострокової стратегічної політики щодо реінтеграції ВПО. Значна частина українців готова повернутись, однак

ключовими умовами є наявність безпечного житла, доступу до послуг та перспектив працевлаштування.

4. У період з 2014 по 2025 рік міграційна ситуація в Україні зазнала якісної трансформації: від відносно локального конфлікту на сході – до повномасштабної гуманітарної кризи, що охопила всю країну. Це спричинило масштабні демографічні втрати, скорочення трудового ресурсу, зміни в освітній структурі населення та тиск на системи соціального захисту.

Для України ключовими викликами стали: втрата частини активного населення, особливо у сфері медицини, освіти, ІТ та промисловості; перевантаження інфраструктури у приймаючих регіонах ВПО; необхідність політики реінтеграції, включно з житлом, перекваліфікацією та підтримкою малого бізнесу. Для держави важливо врахувати, що не всі ВПО повернуться, тому слід попереджати ці ситуації та вкладати ресурси в нові для них громади.

Пропозиції:

Рекомендації щодо удосконалення державної внутрішньої міграційної політики:

- Розробити оновлену Стратегію міграційної політики України до 2030 року з урахуванням викликів війни, демографічної кризи, інтеграції ВПО.

- Забезпечити міжвідомчу координацію між Мінсоцполітики, Мінреінтеграції, МОН, МОЗ, ДМС та Держстатом щодо обліку, моніторингу та реагування на внутрішні міграційні процеси.

- Підвищити аналітичну спроможність державних органів, зокрема через створення постійно діючої системи оцінки впливу міграції на регіональний розвиток, ринок праці та освіти.

Рекомендації щодо підтримки та інтеграції ВПО:

- Забезпечити розширення програми «Відновлення» та удосконалити механізми компенсації за втрачене або пошкоджене житло з пріоритетом на вразливі категорії (сім'ї з дітьми, люди з інвалідністю, літні особи).

- Інституціоналізувати програми перекваліфікації та працевлаштування ВПО, включаючи мікрогранти на самозайнятість, партнерства з приватним сектором, програми професійної мобільності.

- Створити місцеві стратегії інтеграції ВПО з урахуванням освітніх, медичних, житлових і культурних потреб, з обов'язковим залученням громадських організацій і самих переселенців.

Рекомендації щодо сприяння поверненню біженців та представників діаспори:

- Розробити Державну програму підтримки повернення громадян з-за кордону, включаючи фінансові стимули, спрощене оформлення документів, програми житлового забезпечення.

- Підтримувати ініціативи транснаціонального залучення діаспори, зокрема через платформу для дистанційної зайнятості, освітні обміни, стипендії для дітей біженців, інвестиційні програми для бізнесу українців за кордоном.

- Проводити інформаційні кампанії у країнах перебування мігрантів, акцентуючи на безпеці, інфраструктурних змінах, економічних можливостях в Україні.

Рекомендації щодо підтримки релокованих підприємств:

- Удосконалити механізм релокації підприємств, створивши єдине вікно подачі заявок, базу приміщень, пільгові умови оренди, а також запровадити фінансову підтримку на стартовий період.

- Створити нормативну модель переміщення бюджетних установ, закладів та організацій, зокрема освітніх, медичних і культурних, передбачивши спрощення процедур зміни ліцензії, адреси, структури штатного розпису.

- Підтримати місцеві громади, що приймають релокований бізнес, через дотації, інфраструктурні інвестиції та програми локального економічного розвитку.

Рекомендації щодо захисту прав осіб, що перебувають на окупованих територіях:

- Забезпечити збереження реєстрів і правового статусу громадян України, які залишаються під окупацією, в т.ч. цифровий облік на базі даних МВС, МОЗ, МОН.

- Розробити заходи для майбутньої реінтеграції цих громадян, зокрема щодо відновлення документів, прав на власність, доступу до публічних послуг та психологічної підтримки.

- Забезпечити документування порушень прав людини на окупованих територіях, з урахуванням майбутніх міжнародних правових процесів.

Рекомендації щодо вдосконалення міграційної політики та підтримки соціально-економічної реінтеграції ВПО:

- Розробити національну стратегію реінтеграції для ВПО, яка має включати підтримку з житлом, доступ до освіти, психологічну допомогу та сприяння працевлаштуванню.

- Інвестувати в розвиток інфраструктури та громадських послуг у регіонах, що прийняли значну кількість ВПО, щоб уникнути перевантаження місцевих ресурсів та стимулювати збалансований регіональний розвиток.

- Посилити програми працевлаштування та професійної адаптації, орієнтовані на узгодження навичок ВПО з актуальними потребами ринку праці.

- Забезпечити збір статистичної інформації та постійний моніторинг та аналіз міграційних процесів із деталізацією ВПО за віком, статтю, регіоном та статусом, щоб формувати гнучку та адаптивну політику реагування на кризи.

3. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВИЗНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

3.1. Передумови визнання професійних кваліфікацій в різних країнах Європи

З огляду на прогнозоване скорочення населення працездатного віку в ЄС на 57,4 млн до 2100 року⁷¹ та незадоволені потреби в близько 24 млн осіб віком 20–64 років у сфері зайнятості⁷², вкрай важливо розкрити потенціал єдиного ринку, повністю реалізувавши вільне пересування працівників, як це зазначено в третьому постулаті документу «Union of Skills»⁷³. Мобільність робочої сили всередині ЄС може вирішити проблему дефіциту робочої сили, шляхом залучення значного резерву невикористаних талантів, включаючи тих, хто має компетенції, набуті в різних контекстах, через кордони або через формальні, неформальні та інформальні умови. Для сприяння цьому важливо легко порівнювати та визнавати кваліфікації в різних країнах та установах, що дозволить громадянам отримати доступ до можливостей працевлаштування та навчання, які відповідають їхнім навичкам та компетенціям.

Метою порівняння кваліфікацій є виявлення відмінностей та подібностей між програмами, що дозволить накопичення та визнання навичок між установами та кордонами. Коли йдеться про визнання, таке порівняння є життєво важливим для найкращого використання існуючих систем освіти та навчання та сприяння навчанню протягом усього життя. Визнання, зокрема, відкриває доступ до ринку праці, гарантує, що роботодавці цінують навички та кваліфікації людей.

---

⁷¹ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Demographic change in Europe: A toolbox for action. 2023. Vol. COM (2023) 577 final, 11.10.2023 / European Commission. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023DC0577>.

⁷² Labour market slack by sex and age: annual data [Data set] / Eurostat. 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsi_sla_a/default/table?lang=en.

⁷³ Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The Union of Skills. 2025. Vol. COM (2025) 90 final, 5.3.2025 / European Commission. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52025DC0090>.

Однак визначення «визнання» в контексті професійної кваліфікації є складним через різні національні концепції та стандарти⁷⁴.

«Формальне визнання результатів навчання» – це надання компетентним органом офіційного статусу отриманим результатам навчання для подальшого навчання або працевлаштування⁷⁵. Це включає присвоєння кваліфікацій, підтвердження неформального та інформального навчання, а також надання еквівалентності або зарахування. Хоча поняття «компетентний орган» часто стосується органу, уповноваженого державою, ми розширюємо сферу застосування, включивши до неї роботодавців, які можуть виступати органами визнання на нерегульованому ринку праці.

Визнання іноземних кваліфікацій стає дедалі необхіднішим, оскільки кількість регульованих професій у державах-членах ЄС зросла з 5 400 у 2016 році до 5 700 у 2023 році⁷⁶. Хоча визнання є обов'язковим для регульованих професій, його необхідність на нерегульованому ринку праці різна. У деяких країнах роботодавці оцінюють іноземні кваліфікації під час працевлаштування, тоді як в інших роботодавцям або власникам кваліфікацій доступні послуги для оцінки або визнання кваліфікацій, що надає корисну інформацію для цілей працевлаштування або кар'єрного зростання. Незважаючи на акцент Копенгагенського процесу 2002 року на прозорості та визнанні, зберігаються значні бар'єри, що перешкоджають доступу до відповідної роботи та обмежують доступ компаній до різноманітного кадрового резерву. Відсутність єдиного європейського підходу та складність процесів визнання сприяють цим бар'єрам.

Проблеми з порівнянням та визнанням кваліфікацій виходять за рамки концептуальних питань і включають технічні, процедурні та політичні аспекти.

---

⁷⁴ Future possibilities for recognition of vocational qualifications in Europe: a presentation of the findings from the project workshops and best practice sharing. Co-funded by the European Commission BRAVO. 2024. Vol. 101101715. URL: <https://cdn.sanity.io/files/dc7vqrwe/production/25aa408d819de1e7bc01e48d4a83fd6da4721211.pdf>.

⁷⁵ Council of the European Union. Council Recommendation of 22 May 2017 on the European Qualifications Framework for lifelong learning and repealing the Recommendation of the EP and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the EQF for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*. 2017. Vol. 189, 15.6.2017. P. 15-28. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615(01)).

⁷⁶ European Court of Auditors. The recognition of professional qualifications in the EU: an essential mechanism but used sparsely and inconsistently. Special report. 2024. # 10/2024. URL: <https://www.eca.europa.eu/en/publications/SR-2024-10&od=1>.

Політичне небажання змін є перешкодою, оскільки усунення бар'єрів у визнанні вимагає законодавчого та фінансового втручання. Інституційні пріоритети часто затьмарюють індивідуальні потреби, а акцент на національних програмах, які можна вважати унікальними, створює проблеми довіри. Прийняття відмінностей між кваліфікаціями вимагає переоцінки усталених переконань щодо цінності та якості конкретних освітніх та навчальних систем, що може створювати напруженість.

Технічні проблеми включають відсутність стандартизованої, актуальної інформації про кваліфікації та нечіткі процеси визнання. Перехід до порівнянь на основі результатів навчання є вирішальним, але різні практики в різних установах та країнах створюють значні перешкоди. Фрагментований набір правил та інструментів, а також неузгодженість між розробленими інструментами прозорості, ще більше ускладнюють процес^{77, 78}.

Подолання цих викликів є життєво важливим для створення справедливої та прозорої системи визнання кваліфікацій, що є необхідним для розширення прав і можливостей окремих осіб, стимулювання суспільного прогресу та підвищення ефективності ринку праці. Виділяють три взаємопов'язані рівні прийняття рішень: макрорівень (європейські рамки), мезорівень (національне/регіональне впровадження) та мікрорівень (індивідуальний вплив). На макрорівні європейські ініціативи встановлюють ширший контекст для порівняння та визнання. Мезорівень включає національне або регіональне впровадження, а опитування ReferNet пропонує розуміння національної практики. Нарешті, мікрорівень зосереджується на індивідуальному досвіді накопичення знань та визнання кваліфікацій, залучає різноманітних учасників, від органів влади до роботодавців.

---

⁷⁷ The Lisbon Recognition Convention at 15: making fair recognition a reality / S. Bergan, C. Blomqvist (Eds.). Council of Europe, 2014. URL: <https://dokumen.pub/lisbon-recognition-convention-at-15-making-fair-recognition-a-reality-9789287178671-9789287177407.html>.

⁷⁸ Cedefop. Transparency and transferability of learning outcomes: a 20-year journey: analysis of developments at European and national level. Cedefop research paper. Publications Office of the European Union, 2024. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2801/3413866>.

Римський договір 1957 року заклав основу для усунення бар'єрів для вільного пересування, запровадив правила взаємного визнання кваліфікацій для самозайнятих осіб та постачальників послуг (стаття 66). Однак він не розглядав працівників, які отримують зарплату, і є основними бенефіціарами ПО. Це питання широко обговорювалося до Рішення Ради 1963 року, яке офіційно визнало гармонізацію основних вимог та взаємне визнання кваліфікацій як цілі дій Співтовариства щодо працівників, що працюють за наймом⁷⁹. Термін «порівнянність» був введений у резолюції Ради 1974 року.

Рішення 1985 року ознаменувало значний зсув акценту від взаємного визнання до порівнянності, виходячи з припущення, що професійні вимоги можуть бути сформульовані з точки зору професійних профілів⁸⁰. Цей підхід передбачав надання інформації для забезпечення ясності щодо типів та рівнів знань і навичок, що сертифікуються певними кваліфікаціями, а не спроби стандартизувати навчання та гармонізувати законодавчі та адміністративні норми в усіх країнах. Визнаючи різноманітність національних систем освіти та навчання, цей підхід розглядався як більш прагматичне та реалістичне рішення. На противагу цьому, взаємне визнання вважалося необхідним, «коли правова позиція має бути непорушною»⁸¹, як, наприклад, у випадку регульованих професій, де держави-члени зобов'язані захищати суспільні інтереси (наприклад, охорона здоров'я). Однак, навіть у цих випадках процес встановлення спільних рамок виявився трудомістким та складним, про що свідчать тривалі процеси для архітекторів (18 років) та фармацевтів (16 років), що призвело до усвідомлення того, що взаємне визнання може бути нездійсненним або практичним рішенням для кожної професії⁸².

У 1990-х та на початку 2000-х років перспектива змінилася, і прозорість стала ключовим фактором. Резолюція Ради від грудня 1992 року викликала

---

⁷⁹ Koelink A. H. The Comparability of Vocational Qualifications in Europe. Report produced at the request of the European Centre for the Development of Vocational Training. First edition. Berlin, 1992. Cedefop. URL: <https://aei.pitt.edu/42974/1/A6904.pdf>.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Gordon J. Approaches to Transparency of Vocational Qualifications in the EU. *European Journal of Education*. 1999. Vol. 34, Iss. 2. P. 203-217. URL: <https://www.jstor.org/stable/1503494>.

сумніви щодо того, чи робота з порівнянності дала достатньо чіткої інформації про кваліфікації, необхідної для сприяння вільному руху робочої сили, і натомість запропонувала зосередитися на прозорості кваліфікацій як новому напрямку. У цьому контексті прозорість визначалася як розуміння змісту кваліфікацій, пов'язаного з визнанням на ринку праці, та надання права на просування по професії або подальше навчання. Ця переорієнтація означала визнання того, що досягнення повної порівнянності або еквівалентності неможливе, і підкреслювала різницю між наданням інформації та рамок – завданням, яке можна було виконати на рівні ЄС – та наданням заяв про еквівалентність, що залишалося прерогативою національних урядів. Встановлення прозорості розглядалося як спосіб децентралізації визнання, сприяння підходу «знизу вгору», який зосереджувався на наданні необхідної інформації самим різним учасникам, процес, який призвів до більш узгоджених спроб розробити спільні контрольні рівні та системи зарахування кредитів⁸³. Десятиліття зусиль Європейського Співтовариства щодо підвищення прозорості та визнання кваліфікацій та компетенцій професійної освіти призвели до розробки Європейської рамки кваліфікацій (ЄРК). У 2004 році Комісія та Рада наголосили, що: «Європейський ринок праці не може функціонувати без Європейської рамки, яка б слугувала орієнтиром для визнання кваліфікацій». Акцент робився на забезпеченні того, щоб Національні рамки кваліфікацій (НРК) розроблялися на основі «взаємної довіри» держав-членів, з акцентом на порівнянні систем кваліфікацій, а не окремих кваліфікацій.

Цей прогрес призвів до прийняття у 2008 році Рекомендації щодо ЄРК, яка замінила рішення Ради 1985 року. ЄРК запровадив вісім спільних контрольних рівнів, заснованих на результатах навчання – твердженнях про те, що учень знає, розуміє та вміє робити, – а не на конкретних освітніх та навчальних структурах чи закладах. Зосереджуючись на результатах навчання, а не на навчальних внесках (таких як тривалість навчального досвіду, кількість курсів або тип

---

⁸³ Brockmann M., Clarke L., Winch C. Difficulties in recognising vocational skills and qualifications across Europe. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*. 2009. Vol. 16, Iss. 1. P. 97-109. DOI: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09695940802704153>.

закладу), ЄРК забезпечує кращу та нейтральну точку відліку для національних та галузевих кваліфікаційних систем, що діють у різних часових рамках та інституційних домовленостях. ЄРК мала на меті сприяти прозорості кваліфікацій та посилити мобільність робочої сили, охоплюючи всі кваліфікації.

Зокрема, з 2008 року європейська співпраця у сфері прозорості активізувалася, що призвело до значного прогресу як на національному, так і на європейському рівнях. Ці спільні зусилля призвели до розробки європейських інструментів, які підвищують прозорість в системах освіти та кваліфікаціях, одночасно сприяють підходу, заснованому на результатах навчання⁸⁴. Нова стратегія Європейської Комісії (2025) є останнім кроком у напрямку покращення використання навичок шляхом посилення транскордонного визнання кваліфікацій. Ця стратегія знаменує собою зсув до переосмислення визнання, зосереджується на усуненні бар'єрів для мобільності працівників у нерегульованих професіях та визнанні компетенцій, отриманих поза формальною освітою. В рамках Ініціативи щодо визнання навичок передбачається внесення нових законодавчих пропозицій, спираючись на існуючі інструменти прозорості та сприяючи поширенню спільних європейських форматів для сумісних цифрових посвідчень, а також прагнучи створити спільну європейську систему для автоматичного визнання кваліфікацій навчання та періодів навчання за кордоном у школі, професійній та вищій освіті.

3.2. Інструменти визнання професійних кваліфікацій в різних країнах Європи

Існує кілька європейських ініціатив та інструментів, розроблених для підвищення прозорості та підтримки порівняння та визнання іноземних кваліфікацій і результатів навчання. Ми визначили та відібрали інструменти, які,

---

⁸⁴ Transparency and transferability of learning outcomes: a 20-year journey: analysis of developments at European and national level / Cedefop. Publications Office of the European Union, 2024. URL: <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications/5609>.

на нашу думку, є найважливішими та найчастіше використовуються в цих процесах. Відібрані нами інструменти також згадувалися в кількох відповідях на опитування ReferNet. Наш аналіз цих інструментів зосереджений на чотирьох ключових аспектах: їхніх сильних сторонах, слабких сторонах, можливостях та загрозах (SWOT). Під сильними сторонами ми маємо на увазі способи, за допомогою яких конкретний інструмент може ефективно сприяти визнанню кваліфікацій. Слабкі сторони, з іншого боку, висвітлюють проблеми та обмеження, з якими стикаються різні зацікавлені сторони під час впровадження інструменту. Можливості стосуються потенціалу для подальшого розвитку та вдосконалення інструменту для кращої підтримки процесів визнання в майбутньому. Нарешті, загрози охоплюють зовнішні фактори та ризики, які можуть підірвати ефективність цих інструментів. Ми прийняли широке тлумачення терміну «інструмент», що охоплює правові тексти, документи «м'якого права» та цифрові інструменти.

Розглянемо SWOT-аналіз ключових інструментів прозорості, що використовуються в європейському контексті, з урахуванням їхніх сильних та слабких сторін, можливостей, які вони надають, та виявлення потенційних загроз, які можуть вплинути на їхню ефективність. У рамках цих різних вимірів ми також обговорюємо концептуальні основи, що впливають на розробку та впровадження цих інструментів. Аналізуючи ці фактори, ми прагнемо отримати повне розуміння поточного стану інструментів прозорості, які сприяють процесу порівняння та визнання кваліфікацій професійної освіти по всій Європі⁸⁵.

Директива 2005/36/ЄС про визнання професійних кваліфікацій. Метою Директиви про професійні кваліфікації (ДПК) є сприяння мобільності шляхом визначення правил, що дозволяють фахівцям, кваліфікованим в одній державі-члені, займатися своєю професією в іншій державі-члені. Сильні сторони ДПК включають комплексну систему підтримки та моніторингу, що включає Європейську Комісію, Комітет, що складається з представників держав-членів,

---

⁸⁵ Policies and tools for comparing and recognising VET qualifications in Europe: An overview / Cedefop. Publications Office of the European Union, 2025. URL: <http://data.europa.eu/doi/10.2801/3747518>.

національних координаторів, компетентних органів та центрів допомоги. Європейська Комісія контролює впровадження та публікує статистику для забезпечення прозорості. Держави-члени повинні надсилати Комісії звіт про застосування системи кожні два роки. Правові вимоги до процедур забезпечують передбачуваність та узгодженість для заявників, з конкретним переліком документів, які можуть запитувати компетентні органи. Директива передбачає електронні процедури для оптимізації процесів, а достовірна інформація доступна через Інформаційну систему внутрішнього ринку, доповнену Посібником користувача для громадян⁸⁶.

Труднощі, пов'язані з впровадженням Директиви про кваліфікацію в галузі освіти (PQD), були висвітлені в попередніх звітах про оцінку. Зовсім недавно Європейська аудиторська палата (2024) стверджувала, що хоча визнання професійної кваліфікації в ЄС є важливим механізмом, він використовується рідко та непослідовно. Більше того, деякі концепції PQD здаються важкими для розуміння або впровадження на рівні держав-членів або компетентними органами. В Оцінці PQD Європейською комісією зазначається, наприклад, що концепція «регульованої освіти» недостатньо чітка, особливо стосовно освітньої політики.

Крім того, процес оновлення кваліфікацій для автоматичної системи професійного визнання вважається «громіздким», і Комісія не має термінів для його завершення. Класифікація видів економічної діяльності, яка була встановлена багато десятиліть тому, також робить визначення професій, які користуються системою визнання на основі професійного досвіду, «досить складним». Деякі компетентні органи також зазначили, що класифікація рівнів освіти «може призвести до неточного зіставлення кваліфікацій», що може перешкоджати процесу визнання.

Незважаючи на деякі труднощі, Директива про кваліфікацію працівників надає можливості фахівцям практикувати свою професію в іншій державі-члені,

---

⁸⁶ Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, User guide, Directive 2005/36/EC – All you need to know about recognition of professional qualifications / European Commission. Publications Office, 2020. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2873/49563>.

а Директива охоплює всі кваліфікації, коли визнання необхідне для доступу до регульованої професії. Системи визнання, включаючи координацію мінімальних умов навчання (лікарі, медсестри загального догляду, стоматологи, ветеринарні хірурги, акушерки, фармацевти, архітектори), професійного досвіду (ремесла, торгівля та промисловість) та загальної системи (всі інші регульовані професії), забезпечують основу для визнання професійної кваліфікації.

Зокрема, для професій, що підпадають під мінімальні умови навчання, що також називають автоматичним визнанням, Директива про кваліфікацію фахівців (PQD) містить детальні вимоги, включаючи тривалість навчання (у деяких випадках також у годинах), предмети, що вивчаються (за потреби, поділені на теоретичні та клінічні), попереднє навчання, необхідне для вступу на певні навчання, а також типи навчальних закладів, що присуджують ступені, та назви ступенів. Щодо визнання на основі професійного досвіду, порівняльна оцінка не потрібна; натомість, підтвердження професійного досвіду є достатнім для встановлення права працювати за тією ж професією в країні, що приймає. Зрештою, для застосування загальної системи професійної кваліфікації були згруповані за п'ятьма рівнями, які базуються головним чином на типі та тривалості навчання, що стосується формальної освіти та навчання від загальної початкової та середньої освіти до післясередньої освіти тривалістю понад чотири роки. Поняття «суттєвої різниці» відіграє важливу роль у впровадженні Директиви про кваліфікацію (PQD). Істотна різниця стосується значних розбіжностей в освіті та навчанні або варіацій у професійній діяльності, які можуть вимагати компенсаційних заходів, таких як іспит на придатність або адаптаційний період, якщо відмінності не можуть бути компенсовані знаннями, навичками чи компетенціями, набутими в ході професійного досвіду або через формально підтверджене навчання протягом усього життя. Хоча PQD не надає остаточного визначення «суттєвої різниці», вона окреслює певні ключові елементи, які можуть сприяти такій різниці, включаючи освіту та навчання, що охоплюють суттєво різні предмети, або відмінності, що становлять ризик для громадського здоров'я чи безпеки, тим самим підкреслюючи важливість

ретельної оцінки кваліфікації та досвіду заявників, щоб переконатися, що вони відповідають необхідним стандартам для здійснення своєї професії в країні перебування. PQD стикається з кількома загрозами, які можуть підірвати її ефективність та перешкодити вільному пересуванню фахівців у межах ЄС. Однією з основних загроз є ризик непослідовного впровадження в державах-членах, що може призвести до протекціонізму та обмежень вільного пересування. Зростаюча складність професійних кваліфікацій та необхідність постійного оновлення з урахуванням змінних потреб ринку праці також створюють проблеми. Швидкий технологічний прогрес та поява нових професій можуть вимагати швидкої адаптації Директиви про визнання професійних кваліфікацій (PQD), щоб залишатися актуальною. Зовнішні фактори, такі як глобальні економічні тенденції та зміни геополітичного ландшафту, можуть порушити визнання професійних кваліфікацій, ще більше підбиваючи ефективність PQD. Для пом'якшення цих загроз важливо забезпечити послідовне впровадження, інвестувати в постійне оновлення та перегляд, а також сприяти міжнародній співпраці для просування належної та послідовної практики у визнанні професійних кваліфікацій.

Конвенція про визнання кваліфікацій вищої освіти в Європейському регіоні.

Лісабонська конвенція про визнання (LRC) охоплює кваліфікації вищої освіти та кваліфікації, що дають доступ до вищої освіти. Таким чином, її сфера дії обмежується тими кваліфікаціями професійної освіти, які дають доступ до вищої освіти в країні або країні походження. Основний принцип LRC полягає в тому, що кваліфікації повинні визнаватися, якщо сторона, що приймає, не може довести існування суттєвих відмінностей між загальними вимогами до доступу між країнами. Якщо існує суттєва різниця, оцінка повинна мати на меті встановити, чи може бути надано альтернативне або умовне визнання.

Однією з суттєвих переваг LRC є її широка ратифікація, схвалена всіма державами-членами. Це широке визнання створює міцну основу для її застосування. Впровадження LRC також підтримується сильними структурами, включаючи Міжурядовий комітет, секретаріати ЮНЕСКО та Ради Європи, а

також активні мережі ENIC та NARIC. Ці структури, поряд з великою кількістю супровідної документації, офіційно прийнятої Комітетом, можуть забезпечити рівномірне впровадження LRC.

Крім того, додатковий текст «Рекомендація щодо критеріїв та процедур оцінювання іноземних кваліфікацій»⁸⁷ удосконалює процес визнання, просячи органи з визнання враховувати результати навчання, якщо вони чітко задокументовані, тим самим розширюючи сферу оцінювання за межі простого порівняння змісту навчальної програми. Такий підхід дозволяє забезпечити більш нюансований та гнучкий процес визнання.

Впровадження LRC стикається з певними недоліками. П'ять основних принципів LRC, визначених у показниках Болонського процесу, не були зазначені в національному законодавстві всіх країн-учасниць. Згідно з останнім Звітом про впровадження Болонського процесу, ця невідповідність помітна навіть серед держав-членів ЄС, де деякі країни не впровадили всі принципи. Проект BRAVO висвітлює ще одну проблему: «сіру зону» освіти та практики визнання через різні визначення та підходи до LRC (BRAVO, 2024). Залежно від категоризації іноземної кваліфікації та відповідної національної кваліфікації, професійні кваліфікації можуть у деяких випадках підпадати під дію LRC, а в деяких – ні. Ця неоднозначність впливає на кваліфікації на рівнях EQF 5 та 6, які можна вважати або вищою освітою, або вищою, технічною та вищою професійною освітою, залежно від того, як структурована система освіти та як здійснюється визнання.

LRC пропонує можливість поширити свої принципи на кваліфікації професійної освіти. Під час проекту BRAVO було помічено, що деякі країни застосовують принципи LRC до визнання кваліфікацій професійної освіти. Офіси ENIC/NARIC у багатьох країнах вже працюють над кваліфікаціями професійної освіти, а Рекомендація Комісії щодо визнання кваліфікацій громадян третіх країн закликає держави-члени враховувати компетенцію NARIC

---

⁸⁷ Revised Recommendation on Criteria and Procedures for the Assessment of Foreign Qualifications (adopted by the Lisbon Recognition Convention Committee at its fifth meeting, Sèvres) / UNESCO & Council of Europe. 23 June 2010. URL: <https://www.cicic.ca/docs/lisboa/recommendation-foreign-qualifications-2010.en.pdf>.

у цій галузі. Компетентним органам також рекомендується враховувати результати навчання та використовувати Національні та Європейські рамки кваліфікацій як частину процесу оцінювання. Рекомендація 2010 року додатково уточнює, що кваліфікації приблизно однакового рівня можуть демонструвати відмінності з точки зору змісту, профілю, навчального навантаження, якості та результатів навчання. Ці відмінності слід розглядати гнучко, і лише суттєві відмінності з огляду на мету, для якої запитується визнання, повинні призводити до часткового визнання або невизнання кваліфікацій. Цей гнучкий підхід та корисність рамки кваліфікацій при порівнянні кваліфікацій були додатково підкреслені в Рекомендації щодо використання рамок кваліфікацій при визнанні іноземних кваліфікацій. Певні загрози можуть підірвати ефективність LRC. Розбіжності в категоризації та визнанні професійних кваліфікацій у різних країнах можуть призвести до невідповідного застосування принципів LRC. Якщо суттєві відмінності не оцінюються точно або будь-які відмінності вважаються суттєвими, це може призвести до у частковому визнанні або невизнанні кваліфікацій, що впливає на доступ осіб до вищої освіти або, в деяких випадках, до ринку праці. У Пояснювальній доповіді до Конвенції застерігається, що суттєві відмінності між кваліфікаціями, такі як тривалість навчання або конкретний зміст навчальної програми, повинні бути як суттєвими, так і релевантними, щоб виправдати невизнання.

Рекомендація Ради щодо сприяння автоматичному взаємного визнанню кваліфікацій та періодів навчання за кордоном. Рекомендація Ради щодо сприяння автоматичному визнанню⁸⁸ ставить амбітну мету для держав-членів вжити необхідних заходів до 2025 року для досягнення значного прогресу в напрямку автоматичного взаємного визнання з метою подальшого навчання. Хоча основна увага цієї Рекомендації зосереджена на вищій освіті, вона також охоплює професійну освіту, що підкреслює ширший масштаб її передбачуваного

---

⁸⁸ Council Recommendation of 26 November 2018 on promoting automatic mutual recognition of higher education and upper secondary education and training qualifications and the outcomes of the learning periods abroad. *Official Journal of the European Union*. 2018. Vol. 444. P. 1-8. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H1210\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H1210(01)).

впливу. Ця ініціатива підкреслює важливість визнання на всіх рівнях кваліфікації та стимулювала дискусію з цього питання.

Незважаючи на визначення «автоматичного взаємного визнання кваліфікації», наведене в Рекомендації, існує значна концептуальна та практична плутанина. Звіт про оцінку^{89, 90} показує, що зацікавлені сторони як у вищій, так і в середній освіті та навчанні не повністю розуміють значення автоматичного визнання, як це визначено в Рекомендації Ради. Крім того, їм важко відрізнити його від інших моделей визнання, які наразі існують в ЄС. Ця відсутність чіткості дає можливість роз'яснити зацікавленим сторонам концепцію автоматичного взаємного визнання, пояснити її правові наслідки та уточнити, як Рекомендація Ради узгоджується з іншими політичними розробками у сфері визнання. Зусилля щодо уточнення цих концепцій можуть включати використання систематичних, чітко визначених та усталених концепцій, пов'язаних з реаліями освіти та учасників ринку праці. Плутанину ще більше посилює складність у сфері визнання. Існує труднощі з розмежуванням автоматичного визнання кваліфікацій, яке дозволяє доступ до наступного рівня освіти, та автоматичного допуску до певних освітніх програм. Навчальні заклади встановлюють власні критерії вступу, що додає ще один рівень складності. Враховуючи багатогранний характер визнання, включаючи різноманітні практичні та політичні умови, різні цілі та децентралізовану компетенцію щодо прийняття рішень щодо визнання серед численних учасників, концептуальна та практична плутанина є зрозумілою. Однак ця ситуація підкреслює загрозу для досягнення цілей Рекомендації, якщо її не вирішувати систематично та комплексно. Тим не менш, Рекомендація успішно зробила поточну ситуацію більш прозорою та

---

⁸⁹ Implementation of the 2018 Council Recommendation on promoting automatic mutual recognition of higher education and upper secondary education and training qualifications and the outcomes of learning periods abroad. Executive Summary / European Commission. Publications Office of the European Union, 2023. URL: <https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/2023-02/Study%20on%20implementation%20of%20the%20Council%20Recommendation%20on%20automatic%20mutual%20recognition%20of%20qualifications%20and%20learning%20periods%20abroad%20-%20Executive%20Summary.pdf>.

⁹⁰ Report from the Commission to the Council on the implementation of the Council Recommendation on promoting automatic mutual recognition of higher education and upper secondary education and training qualifications and the outcomes of learning periods abroad / European Commission. Brussels, 23.2.2023 COM(2023) 91 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=COM:2023:91:FIN>.

стимулювала дискусії щодо важливості визнання на всіх рівнях кваліфікації, навіть якщо вона не повністю досягла своїх цілей.

Рекомендація Ради щодо валідації неформального та інформального навчання. Рекомендація щодо валідації неформального та інформального навчання⁹¹ описує валідацію як процес, за допомогою якого уповноважений орган підтверджує, що особа отримала результати навчання, виміряні за відповідними стандартами. Цей процес включає чотири ключові етапи: визначення результатів навчання, документування, оцінювання та сертифікацію, яка може призвести до часткової або повної кваліфікації. Для сприяння впровадженню цієї Рекомендації існують допоміжні структури, включаючи Cedefop, Консультативну групу EQF та різні тематичні, регіональні та місцеві мережі практиків. Крім того, ресурси Cedefop, такі як Європейські рекомендації щодо валідації неформального та інформального навчання⁹² та Європейський інвентаризація валідації неформального та інформального навчання⁹³, регулярно оновлюються, щоб забезпечити вичерпні рекомендації. Існує багато елементів, що натякають на подібність між валідацією та визнанням. Цілі валідації дуже схожі на цілі визнання: іноді отримання повної або часткової кваліфікації, доступ до ринку праці або ширший спектр навичок чи кваліфікацій, доступних для роботодавців. Незважаючи на ці міцні основи та прогрес, існують проблеми, притаманні процесу валідації. Розбіжності в доступності механізмів валідації зберігаються між країнами та секторами, валідація доступна не для всіх кваліфікацій, а зв'язки між валідацією в різних контекстах залишаються обмеженими. Валідація в освітньому контексті відрізняється від валідації, що проводиться на підприємствах або в організаціях громадянського суспільства. Стратегічний підхід до валідації передбачає міжгалузевий підхід, що дозволяє учасникам ринку праці, організаціям громадянського суспільства та освітнім та

---

⁹¹ Council Recommendation of 20 December 2012 on the validation of non-formal and informal learning / Council of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 2012/C 398/01. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/Council_Recommendation_on_the_validation_20_December_2012.pdf.

⁹² European guidelines for validating non-formal and informal learning / Cedefop. Publications Office of the European Union, 2023. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2801/389827>.

⁹³ European inventory of validation of informal and non-formal learning 2023: overview report / Cedefop. Publications Office of the European Union, 2024. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2801/64271>.

навчальним закладам зосереджуватися на окремих особах. Існують значні можливості для створення синергії між валідацією та визнанням. Обидва процеси принаймні частково спираються на результати навчання та перетинаються з іншими сферами політики та ініціативами, такими як рамки кваліфікацій, забезпечення якості, навчання протягом усього життя, цифровізація та розвиток ринку праці. Узгодження подібних процедур та принципів може дозволити валідації та визнанню спільно оцінювати все попереднє навчання, пропонуючи цілісний процес, який приносить користь окремим особам. Найновіші європейські рекомендації підкреслюють необхідність вирішення таких проблем, як валідність, надійність, масштабованість та вартість, які стосуються як валідації, так і визнання. Крім того, чітке визначення галузей знань, навичок та компетенцій може підвищити якість стандартів або орієнтирів, що використовуються у валідації.

Процеси валідації та визнання стикаються з подібними проблемами. Вони є трудомісткими, вимагають значного часу, досвіду та достовірної інформації. Інституційна фрагментація та протекціонізм створюють додаткові загрози, які можуть перешкоджати ефективному впровадженню. Важливо обговорювати стандарти та орієнтири як для валідації, так і для визнання. Національні кваліфікації, здається, є найпоширенішими орієнтирами для порівняння та визнання кваліфікацій, у деяких випадках також для валідації, але визначення «найближчої (національної) кваліфікації» може бути складним завданням. Ця складність підкреслює необхідність того, щоб кваліфікації ґрунтувалися на чітко сформульованих результатах навчання, що також може допомогти у встановленні точок відліку для порівняння. Важливо сприяти синергії між процесами валідації, порівняння та визнання, не в останню чергу на благо окремих осіб. Ці процеси, по суті, стосуються оцінки всіх форм навчання та набутого досвіду.

Рекомендація Ради щодо Європейської рамки кваліфікацій для навчання протягом усього життя. Рекомендація щодо створення Європейської рамки кваліфікацій (ЄРК) для навчання протягом усього життя була прийнята

Європейським парламентом та Радою у 2008 році⁹⁴. Вона була спеціально спрямована на сприяння визнанню результатів навчання. У 2017 році цю Рекомендацію було оновлено для подальшого посилення її цілей. Ключовою особливістю ЄРК, особливо з точки зору визнання, є існування рівнів та дескрипторів рівнів, які ефективно інтегрують як горизонтальні (широта), так і вертикальні (глибина) результати навчання. Крім того, критерії та процедури співвіднесення Національних рамок кваліфікацій (НРК) з ЄРК є важливими для побудови взаємної довіри до кваліфікацій один одного.

Впровадження Рекомендації щодо ЄРК досягло значних успіхів. Cedefop надає підтримку для впровадження та проводить порівняльні дослідження та аналіз, включаючи піврічні звіти для кожної країни, що моніторять розвиток НРК на національному рівні. Згідно з вебсайтом Cedefop, усі держави-члени офіційно пов'язали свої національні рамки кваліфікацій (НРК) з Європейською рамкою кваліфікацій (ЄРК), а 11 країн оновили свої звіти про співвіднесення. Всеохоплююче охоплення ЄРК усіх рівнів і типів кваліфікацій є важливою перевагою, оскільки це сприяє визнанню кваліфікацій. Оцінювання отримали позитивні відгуки, а Європейська комісія у своїй оцінці підкреслила роль ЄРК у «покращенні прозорості та визнання навичок і компетенцій». Здатність ЄРК служити «сіткою перекладу» підвищує її корисність, роблячи її широко визнаною точкою відліку серед установ, які працюють з кваліфікаціями.

Незважаючи на свої сильні сторони, використання ЄРК як еталону для порівняння кваліфікацій з інших країн не зовсім зрозуміле. Багато країн використовують ЄРК як інструмент визнання, але специфіка її застосування, що виходить за рамки визначення рівня кваліфікації, залишається неоднозначною. Процес розуміння того, як і за яких умов ЄРК використовується для порівняння та визнання іноземних кваліфікацій, потребує подальших досліджень. Такі фактори, як довіра та прозорість процесу розміщення національних кваліфікацій

---

⁹⁴ Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*. 2008/C 111/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:111:0001:0007:EN:PDF>.

у НРК та процес співвіднесення, необхідно краще зрозуміти, щоб підвищити ефективність ЄРК.

ЄРК надає можливості для подальшого підвищення прозорості, порівнянності та переносимості кваліфікацій. ЄРК – це інструмент, що визнає та сприяє зв'язкам з широким спектром політичних сфер. В аналізі узгодженості між 14 інструментами прозорості, проведеному Cedefop, ЄРК виділяється як ініціатива з найбільшою кількістю міжгалузевих та міжполітичних зв'язків на європейському рівні. Еволюція цифрової інформації, такої як пов'язані бази даних NQF з використанням стандартизованої мови, може ще більше посилити роль ЄРК у забезпеченні видимості та порівнянності кваліфікацій у великих масштабах. У Рекомендації щодо ЄРК 2017 року було наголошено на узгодженості та синергії між ЄРК, НРК та іншими інструментами прозорості та визнання, які можна було б використовувати для посилення взаємного визнання по всій Європі. Було досягнуто певного прогресу, хоча можна зробити більше. Згідно з дослідженням, ЄРК має помірну синергію з розробками, пов'язаними із забезпеченням якості, системами кредитування та визнанням кваліфікацій, що розкриває можливості для більшої інтеграції⁹⁵.

Потенційна загроза ефективності ЄРК полягає в мінливості її застосування в різних країнах, що може підірвати взаємну довіру. Крім того, швидкі темпи технологічних та освітніх змін вимагають постійного оновлення, щоб забезпечити актуальність ЄРК. Якщо ці проблеми не будуть вирішені, роль ЄРК як еталона для визнання може бути поставлена під загрозу, що вплине на її довіру та прийняття.

Europass, Європейська модель навчання та Європейські навички, компетенції, кваліфікації та професії. Паралельно з Європейською рамкою кваліфікацій (EQF), ЄС розробив кілька ключових інструментів для підвищення прозорості та визнання навичок і кваліфікацій у своїх державах-членах. Серед них значну роль відіграють Europass, Європейська модель навчання (ELM) та

---

⁹⁵ Transparency and transferability of learning outcomes: a 20-year journey: analysis of developments at European and national level / Cedefop. Publications Office of the European Union, 2024. URL: <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications/5609>.

Європейська рамка навичок, компетенцій, кваліфікацій та професій (ESCO). Кожна з цих ініціатив спрямована на сприяння розумінню та порівнянності кваліфікацій, підтримуючи ширшу мету сприяння мобільності та працевлаштуванню в межах ЄС. Хоча кожен інструмент пропонує унікальні переваги, вони також стикаються з труднощами та надають можливості для подальшого розвитку та інтеграції в рамках європейського освітнього та зайнятості ландшафтів.

Поточна рамка Europass, створена Рішенням Європейського Парламенту та Ради 2018 року, забезпечує надійну платформу для веб-інформації про кваліфікації та послуги. Запущений у 2020 році, портал Europass пропонує інструменти, що підтримують визнання кваліфікацій. Громадяни можуть відображати свої рівні кваліфікації у своєму профілі Europass, резюме та додатках до диплома чи сертифіката. Крім того, Europass відіграє вирішальну роль у підвищенні прозорості та розуміння навичок і кваліфікацій по всій Європі. За даними Європейської комісії, Europass узгоджується з ширшим політичним контекстом і має сильну синергію та технічну сумісність з інструментами та ініціативами ЄС у сфері зайнятості, освіти, навчання та орієнтації.

ELM доповнює Europass, створюючи єдиний багатомовний словник для навчання, який сприяє сумісності з інструментами ЄС, такими як EQF та ESCO. Остання версія ELM, запущена в червні 2023 року, обіцяє допомогти в порівнянні та визнанні кваліфікацій професійної освіти, особливо за умови інтеграції з цифровими документами. Це досягнення пропонує значну можливість стандартизації даних різними мовами та системами, тим самим посилюючи вплив моделі на визнання кваліфікацій.

ESCO, з іншого боку, надає детальну багатомовну класифікацію навичок, компетенцій та професій, сприяючи створенню «спільної мови» для професійного контексту. Наразі ESCO описує понад 3000 професій та майже 14 000 навичок, пов'язаних з цими професіями. Хоча детальна класифікація ESCO є перевагою, вона також створює труднощі для порівняння та визнання іноземних кваліфікацій через її зосередженість на навичках та професіях без

підходу вирівнювання. Ця відсутність структурованої системи вирівнювання ускладнює використання ESCO як точки відліку для національного або міжнародного порівняння кваліфікацій. ESCO використовується спеціально агентствами з працевлаштування відповідно до Рішення про впровадження, що посиляється на Регламент EURES.

Попри ці труднощі, існують значні можливості для посилення впливу Europass, ELM та ESCO. Інтеграція цифрових коротких описів кваліфікацій до Europass, що потенційно може перетворитися на цифрові документи, є перспективним розвитком. Заохочення більшої кількості зацікавлених сторін до прийняття Europass як «стандартного інструменту профілю для навчання та роботи в ЄС» може посилити його роль в ініціативах ЄС та програмах мобільності. Для ESCO її багатомовна та детальна система класифікації має потенціал для подальшого розвитку для кращої відповідності національним рамкам кваліфікацій, що підвищить її корисність у процесах визнання. Побудова інтегрованої цифрової системи як на рівні ЄС, так і на національному рівні залишається проблемою, особливо для Europass. Ця інтеграція вимагає видимої цифрової взаємодії між Європейською кваліфікаційною рамкою (EQF), Національними кваліфікаційними рамками (NQF) та окремими кваліфікаціями, якій можуть перешкоджати технологічні, бюрократичні або політичні бар'єри. Для ESCO відсутність правової бази може перешкоджати її ширшому прийняттю та інтеграції у формальні процеси визнання. Крім того, різноманітність у тому, як ESCO сприймається та використовується в різних державах-членах, може загрожувати її ефективності у сприянні прозорості та визнанню кваліфікацій та результатів навчання. Забезпечення узгодженості та сумісності між цими інструментами та рамками є важливим для максимізації їхніх потенційних переваг для порівняння та визнання кваліфікацій.

Висновки до розділу 3

Проаналізовані інструменти прозорості мають спільні політичні цілі: сприяння мобільності та підтримка порівняння та визнання кваліфікацій для навчання протягом усього життя та доступу до ринку праці. Ці інструменти відіграють вирішальну роль у підвищенні зарахування навичок та кваліфікацій, що має бути кінцевою метою. Хоча навчання протягом усього життя поступово стає реальністю, процеси визнання не встигають за цим, створюючи розрив, який необхідно усунути. Правові рамки макрорівня, такі як PQD та LRC, є життєво важливими компонентами цієї екосистеми. Однак їхня ефективність залежить від узгодженого впровадження в державах-членах на мезорівні, щоб запобігти невідповідностям, які можуть перешкоджати вільному пересуванню та взаємному визнанню. PQD прийнята в усіх державах-членах, і в LRC бере участь загальна організація. Однак застосування LRC до кваліфікацій професійної освіти не є простим, хоча це не було чітким завданням для мережі ENIC-NARIC. Ці рамки мають бути доповнені додатковими інструментами, особливо цифровими, та домовленостями про співпрацю, щоб забезпечити безперербійне надання та обмін інформацією, а також запровадити передовий досвід по всій Європі. Інструменти прозорості, такі як Europass, надають достовірну інформацію, надану національними зацікавленими сторонами, що сприяє довірі між ними, зокрема щодо іноземних кваліфікацій. Незважаючи на досягнення, оцінки показують, що не всі інструменти добре відомі кінцевим користувачам, що створює проблеми, особливо для роботодавців, а іноді навіть для громадян. Тому залишається питання, чи повністю встановлені основні умови довіри між системами кваліфікацій на мікрорівні. Проблеми з визнанням кваліфікацій професійної освіти свідчать про те, що все ще є простір для покращення у побудові цієї довіри.

Зберігається кілька недоліків. Європейські інструменти прозорості часто розроблені для секторів формальної освіти та навчання, функціонуючи в «ізоляції», а не будуючи мости. Ця галузева спрямованість та концептуальна неоднозначність можуть підірвати потреби людей у гнучкому прогресі та

створити труднощі для визнання. Завдання полягає в подоланні цих «ізоляційних» обмежень та сприянні інтеграції між секторами. Такі поняття, як «регульована освіта», «еталон» або «точка відліку» та «суттєва різниця» в цих рамках, потребують подальшого уточнення та спрощення, щоб забезпечити їх однакове розуміння та застосування. Концептуальна основа інструментів прозорості також сприяє труднощам у порівнянні та визнанні кваліфікацій. Визначення таких термінів, як (автоматичне/формальне) визнання або кваліфікація, різняться та не є повністю систематичними. Один і той самий термін може використовуватися по-різному в різних секторах освіти та на різних рівнях кваліфікації, що відображає «ізоляцію» розвитку. Дискусії щодо валідації та визнання часто змішуються, і ці два поняття розглядаються або майже як синоніми, або як чітко окремі. Відмінності між такими поняттями, як результати навчання, навички, компетенції та кваліфікації – всі вони мають вирішальне значення для визнання – не завжди чіткі. Для вирішення цих питань інструменти прозорості не можна ізолювати від ширших політичних ініціатив та структур співпраці, спрямованих на покращення порівняння та визнання кваліфікацій.

Щоб максимізувати переваги цих інструментів, важливо сприяти синергії та узгодженості між ними. Узгодження процесів перевірки та визнання, одночасно використовуючи цифрові досягнення, може підвищити їхню ефективність. Інтеграція цифрових сертифікатів, мікросертифікатів та сумісності з такими рамками, як ЄРК, може сприяти кращій порівнянності та розумінню кваліфікацій, за умови використання узгодженої мови та термінології. Крім того, вирішення концептуальної та практичної плутанини в процесах визнання, зокрема на мікрорівні, включаючи обговорення критеріїв визнання та «суттєвої різниці», має вирішальне значення для досягнення поставлених цілей. Інтегруючи ці ініціативи в цілісну структуру, інструменти прозорості можна ефективніше використовувати для підтримки визнання та мобільності кваліфікацій по всій Європі. Такий підхід зрештою сприятиме реалізації єдиного європейського простору для навчання протягом усього життя та розширенню можливостей для роботи, забезпечуючи повне використання цих інструментів на благо всіх громадян.

ВИСНОВКИ

Комплексний аналіз розвитку ринку кваліфікацій, міграційних процесів та європейських інструментів визнання кваліфікацій у воєнний період засвідчує глибину трансформацій, які охопили всі сфери соціально-економічного життя України. Війна стала каталізатором структурних змін, водночас посиливши вже наявні диспропорції та створивши нові системні виклики.

По-перше, попри масштабні втрати економічного потенціалу, робочих місць і населення, у 2023–2025 роках сформувалися певні стабілізаційні тенденції у сфері зайнятості, пропозиції освітніх послуг та розвитку кваліфікацій. Їх забезпечили адаптація економіки до умов воєнного часу, зростання потреби у нових видах кваліфікацій, розширення дистанційного та онлайн-навчання, гнучкість освітніх програм, а також значний людський капітал українців, здатних до швидкої професійної та регіональної мобільності.

По-друге, характерною рисою воєнного періоду стала безпрецедентна інтенсифікація міграційних процесів. Внутрішнє переміщення, масовий виїзд населення за кордон, формування нових трудових потоків та зміна соціально-демографічного профілю мігрантів істотно вплинули на ринок праці, систему освіти, соціальну сферу та регіональний розвиток. Загострилися проблеми доступу до житла, послуг, працевлаштування, психологічної підтримки та інтеграції ВПО і біженців. Паралельно відбувалося масштабне переміщення підприємств, що частково зберегло економічну активність регіонів, але потребує додаткових інституційних рішень.

По-третє, аналіз європейських інструментів прозорості та визнання кваліфікацій показав, що Україна поступово інтегрується у європейський кваліфікаційний простір. Водночас у країнах ЄС зберігається фрагментарність і неоднакове застосування процедур визнання, що ускладнює мобільність українських фахівців та обмежує ефективне використання їхнього людського капіталу. Серед ключових бар'єрів – відмінності у термінах, підходах до встановлення «суттєвої різниці», розрізненість секторів формальної й

неформальної освіти, недостатня поінформованість роботодавців та громадян про інструменти, як-от Europass чи процедури оцінювання.

Узагальнення отриманих результатів дозволяє сформулювати такі ключові системні висновки:

Національна система кваліфікацій та освітній сектор зберегли інституційну стійкість, однак зазнали значних ресурсних втрат і потребують прискореної модернізації, особливо в частині професійної підготовки дорослих, розвитку кваліфікаційних центрів, узгодження попиту і пропозиції на ринку праці.

Дисбаланси між структурою робочої сили та потребами роботодавців загострилися, зокрема через переміщення населення, руйнування підприємств і обмежені можливості перекваліфікації. Зростає роль коротких, модульних і часткових кваліфікацій, які можуть швидко відповідати потребам економіки воєнного та повоєнного періоду.

Міграційна ситуація стала системним фактором розвитку країни. ВПО, біженці за кордоном, релоковані підприємства та населення на окупованих територіях формують взаємопов'язані виклики – від соціального захисту до реінтеграції, від професійної мобільності до психологічної стійкості. Ключовою потребою є довгострокова стратегія реінтеграції та повернення.

Україна та ЄС потребують узгоджених механізмів взаємного визнання кваліфікацій, ширшого впровадження цифрових рішень, уніфікації процедур та спрощення доступу українців до регульованих професій, що сприятиме мобільності та повноцінному використанню їхніх компетентностей.

Для післявоєнного відновлення критично важливо інтегрувати ринки праці, освіти та міграції в єдину політику, засновану на прогнозуванні потреб, модернізації системи професійної освіти, підтримці роботодавців та розвитку людського капіталу, включно з дітьми, молоддю, ветеранами, жінками та переміщеними особами.

Загалом, отримані результати свідчать, що розвиток ринку праці та кваліфікацій у повоєнний період має орієнтуватися на гнучкість, інтеграцію,

цифровізацію, мобільність і тісну взаємодію з європейським простором. Реалізація рекомендованих рішень створить умови для відновлення економіки, підвищення її конкурентоспроможності та зміцнення соціальної стійкості України.